

**מקורות היהודים בבולגריה
מהבית הראשון עד לגמר
מלחמת העולם השנייה**

המקורות העיקריים לחובות "בחזרה הביטה" המונחת לפניכם הם אחדים וגם שונים. בראש וראשונה הינם הדבריט המוקלטים בכמה כנסים, שאורגנו על-ידי תנועתנו ואשר באחדים מהם נטלו חלק פעיל אחדים מיידיינו, שהיו פעם מראשי התנועה.

כל הכנסים הללו נערכו בשנים האחרונות. הראשון בהם היה הכנס, שהתקיים בשנת 1973 בקיבוץ מעברות; אחריו בא הכנס, שנערך בקיבוץ רמת-השופט, גם הוא בשנת 1973; השלישי התקיים - באותה שנה - בקיבוץ יקום; והאחרון - הכנס הנערך עתה, 30 בנובמבר 1979, בקיבוץ צוהר.

תודתנו נתונה לשרלו אשכנזי (אשכר), שעשה רבות עבור תנועת החלוצים בבולגריה בכלל ותנועתנו - בפרט. הוא האיש שמוסדות עלייה ב' רטילו עליו ב-1939 לארגן את קנייתה, התקנתה והפלגתה של אוניית המעפילים "טייגר - היל". באונייה זו עזבה מנמל ווארנה שבבולגריה, הקבוצה הגדולה ביותר של חלוצים (למעלה מ-50 איש) מארץ זו, רובם חברי "השומר הצעיר".

ימים אחדים לאחר מכן הצטרפו אליהם בנמל קוטאנצה שכרומניה עוד 650 חלוצים, שהגיעו לנמל זה ברכבת חתומה מפולין, ו-150 חלוצים מרומניה עצמה - בסך הכל 850 איש. לקראת סוף ההפלגה הארוכה למדי של "טייגר-היל" - כ-40 יום - הצטרפו לאונייה זו סמוך לבירות עוד 650 פליטים מצ'כיה.

"טייגר-היל" הגיעה לבסוף, לאחר שני נסיונות קשים וטראגיים, לשר לחוף תל-אביב (סמוך ל"בית האדום"), יום אחד לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, ב-1 בספטמבר 1939. מאז חלפו 40 שנה ושלושה חודשים.

את שרלו הקלטנו ותמצית השיחות עימו מצויות בחוברת, הוא יזם ועמל על הפרק "שורשים". נעזרנו בכתובים גם בכמה וכמה ספרים.

ואחרון, אחרון חביב: תודתנו נתונה: למזכירות קיבוץ חצור, שהושיטה יד נדיבה לאיגרון כנס זה, לארכיון גבעת-חביבה - עבור הדפסי ההקלטות שהמציאה לנו מהחומר שברשותה: לארכיון העשיר והמסודר היטב על-ידי בני מקיבוץנו - על התצלומים וחומר אחר שהעמיד לרשותנו: לחברתנו סמדר שעשתה רבות בתחום הגראפי; ולכל החבריט, שכתבו או הקליטו מזיכרונותיהם, ולאלה שטרחו ומצאו תצלומים, אשר אולי שכחנו עליהם זה מכבר.

הוועדה המארגנת, ובמיוחד עורכי חוברת זו, מודעים היטב לעובדה, שהחומר המוגש אינו מהווה חיבור היסטורי מקיף ומדויק. משום כך גם צויין במפורש - "מתולדות יהדות בולגריה".... מאותה סיבה הקדשנו חלק נכבד מהחוברת להקלטת דברי חברינו, שהפליגו ב"טייגר-היל", הם מהווים בזלזולם סיפורים נוסח "רושמון" - על הניגודים שבהם וכמעט בשפתם המקורית - כל גם בכך טעם וריח משלו.

אנחנו מודעים גם לעובדה נוספת, כי החסר בחוברת - ערכו ומישקלו בצידו. חרף זאת, וזקוותנו שיעקר האירועים, שעברו על תנועתנו מימי היווסדה ועד סופה - מצא את ביטויו בחוברת זו, אם גם בתמצית. אם הישגנו נטרה זו, או לפחות - היתקרבנו אליה - די לנו.

ומישפט אחד לסיום : העורכים סבורים, שכל מה שהושג והוזכר בחוברת, הוא פרי עמלם של רבים וגם טובים, ואילו כל מה שחסר בה - הוא תוצאה של קוצר ידינו.

* * *

בולגרים

בימים זהם טרם היו הבולגרים בקיבוץ ואנו לא ידענו ולא הכרנו את העולים מארץ נידחת זו. אי לכך, שאלת האיחוד עם גרעין בולגרי היתה שאלה קשה עבורנו.

הנה, טענו השוללים, הבולגרים דומים בוודאי בחיזוניהם לתימנים או במקרה הטוב ביותר ליהודי ירושלים העתיקה ולחשבי צפת הספרדיים. האם כי יתכן מאוד שאין להם פיאות ארוכות ומסולטלות, הרי אין זה אלא ביטוי למיגרצת יסודית שלהם, כידוע, יהודי בולגריה הם גריים גמורים ועמי-ארצות, אשר אינם מתמצאים בהלכות היהדות ותורתה אינם שומרים אפילו את יום השבת.

האחרים, אשר אמרו, כי בליה-בריה מוכנים הם להתאחד אפילו עם הבולגרים, הזכירו משום-מה את הקרבה ליוון העתיקה ותרבותה המפוארת והרימו על גס את גבורתה של לורד בירון אשר נתן את חייו קדוש לשחרורה של ארץ קטנה ולא-נדעצת זו. הם טענו, כי אף שידוע שהעם הבולגרי הוא שוכן יעוזת וביצות נצחית וכל בני הארץ הם פראים-למהצה ורודפי מלחמה, הרי בכל זאת יתכן כי היהודים שם נבדלים מהם לטובה, כי לא עסקו אלא במכירת נשק ועבדים הברחת שלל המלחמה. אין ספק, אפוא, כי עקב קשרי מסחר אלה הגיעו אליהם גם הדים מהתרבות התורכית החדשה או לפחות מהמסורת הארמנית.

ויכוח זה הלך ותפשט בכל רחבי הקיבוץ והיחסים בין מחנות המחייבים והשוללים הלכו והתריפו עד... שהגיעו הבולגרים הרא- שונים לחצר הקיבוץ ובהופעתם זו שמו קץ לחיכוח המיגע, חברי הקיבוץ, אשר בהיסוס-מה התקרבו אל האורחים, הופתעו לראות כי הבולגרים הללו גם בחברי קיבוץ לכל דבר, לא רק שאין הם מזכירים את יהודי העיר העתיקה, אלא יודעים הם גם פרק בהיסטוריה היהודית של ימי הביניים ולמדו בבתי-הספר שלהם הלכות דרך-ארץ ומדעי הטבע, ועד כדי כך הגיעו הדברים ששגוריים בפיהם גם פתגמים לטיניים ומיני נוסחאות כימיות ומתמטיות אשר טרם היו ידועות לנו.

והנה הוסכם על האיחוד ובהמרה השתלבו בולגרים בחיי הקיבוץ ומסדותיו וכעבור תקופה לא ארוכה קשה היה כבר להבדיל ביניהם לבין ותיקי הקיבוץ.

אך במרוצת השנים, בהזדמנויות שונות, גילינו כי בכל זאת יש בהם, בבולגרים הללו, משהו מיוחד. איזה תכונות המבדילות אותם מכל יתר החברים, העין הבוחנת של דעת הקהל הקיבוצית הלכה וצרפה קו לקו, מזגה תכונות של אנשים שונים, הבליטה את החשוב והשמיטה את התפל ובעיני-דמיונה יצרה את הטיפוס של „הבולגרי שלנו“ (ואם בכל זאת יטען אי-מי, כי חבר זה או אחר אינו מתאים לטיפוס המקובל, הרי יאמר לו — כי אדם זה הוא „בולגרי-גליצאי“, או „בולגרי-יקה“ או אולי סתם ליטאי יליד בולגריה).

הנה, למשל, אם יספרו בחדר האוכל מעשה בחבר שהתפאר באוזני שומעיו שיש ביכולתו לפצח אגוז במכת מצח והתעקש לעשות זאת, עד אשר הובל פצוץ רוב דם אל המרפאה, ישתדלו המסובים לנחש את שם החבר הזה וילחשו איש באזני רעהו „מי מה בולגרים היה זה?“

או הנה בולגרי זה, העובד במסגריה, הוא אינו יכול להגיף את פטישו הכבד על הברזל המלובן אלא אם כן יקלל תחילה קללה עסיסית ונמרצת, השלוחה אל אי-מי אשר אינו נמצא. בעינינו בוודאי מבטא הוא בזה את המנהג המורשש עמוק בלב העם הבולגרי.

אם ייעלב חבר כשבלהט הוויכוח יאמר לו פלוני, כי אינו אלא בהמה בצורת חמור, כי דבריו שקר וכי פרויט מושלם הנהו, יאמר אותו פלוני בתמהון: „לא ידעתי שגם בך דבקה תכונה בולגרית זו“.

ופעם, כשחברה צעירה השיבה ריקם את כל הפצרותיו של חבר, שרצה שתצא אתו לטיול לילה רומנטי אל החולות, התיאש הלה ומתחך כעס עצור אמר לה: „שמעי, אל תהיי בולגרית, בואי“ ואכן זה השפיע...

אך לפעמים, כשחבר מטיים עבודה נאה לשביעות רצונם של כל האנוכחים, כשא-ימי מנחת מכה ניצחת על שניים עד שלושה מיריביו, או כשבין הקופצים אל הבריכה מצטיין אחד בחור בעל גבוה עבות, עיניים שחורות ועור שהם, כי אז יתקדם הסצטיין, יתרחק כמה פסיעות מהחבורה, ירים את ידו הימנית ובתנועה מלאה תרז וחגיגות יורידה אל תהו ויכרית באזני כולם: „בולגרינו בולגרינו“

A stylized tree logo with a dark brown trunk and a dense network of roots extending downwards. The Hebrew word "שורשים" (Shorshim), meaning "roots" or "ancestry", is written in a bold, blocky font across the middle of the trunk. The background is a solid, light brown color.

שורשים

• בערפילי העבר הרחוק
• כשיהודי ספרד היו מיעוט בבולגריה
• ציונים לפני התנועה הציונית

שרלו אשכר (אשכנזי)

מתי הופיעו לראשונה היהודים בבאלקן ? אני אומר בכוונה באלקן, כי בולגריה כמדינה לא היתה קיימת עדיין. לפי סברה אחת: בתקופת כיבוש ישראל על ידי הפרסים. הם לקחו איתם כ-500 משפחות יהודיות, שחלקן הגיעו מאוחר יותר לאיזור הבאלקן. במה שהיום נקרא בולגריה הם הופיעו בתקופה מאוחרת בהרבה.

הבולגרים הקדמונים מוצאם מאיזור הוולגה. הם השתייכו לשבט הוולטארים (מכאן שמם בולגרים), שחיו בשכנות לכוזרים. חיהם היו שזורים מלחמות כוזרים, שחלק מהם נדדו מערבה והגיעו עד דוברודז'ה של היום.

שתי הוכחות

ישנן שתי ידיעות ברורות על היותם של היהודים בצפון בולגריה עוד בימי בית ראשון. הידיעה הראשונה היתה - מטבע מימי בר-כוכבא שנמצא בחפירות בעיר רוסה. הכתוב עליו פוענך על ידי ההיסטוריון שלמה רוזנס. הידיעה השנייה היתה בית קברות יהודי שהתגלה בעיר טארנובו, בירתה העתיקה של בולגריה (שגם היא נמצאת בצפון הארץ).

הבולגרים הראשונים הופיעו באיזור זה עוד במאה השישית של הספירה, הם חדרו לבולגריה בראשותו של המלך אספריח ה-1. בארץ ישבו אז שבטים סלאביים. במאבק איתם ניצחו הבולגרים, אבל הסלאבים זכו לניצחון לא פחות חשוב - הבולגרים נטמעו בתרבותם.

הבולגרים מצאו במקום גם יהודים, שבאו לאיזור אחרי כיבוש ארץ ישראל על ידי הרומאים ואחר כך על ידי היוונים. אשר לאותם כוזרים שהגיעו במאה ה-9 או ה-10 לדוברודז'ה (כיום מחולק חבל ארץ זה בין בולגריה ורומניה), הנמצאת בשפך הדונאו ומהווה איזור עשיר בתבואה. אבל הכוזרים שהתגיירו היו יהודים יותר שחומים ויותר חזקים מהטיפוס היהודי המקובל.

זוהי מפה פידורו של עם ישראל מתקופת הכיבוש הפרסי ועד מלחמת העולם השנייה ולאחריה. ריכוזם של מרבית היהודים
 בבלגריה (אם כי הם נמצאו בה מאות בשנים לפני הספירה) חל מהמאה ה-13 ועד המאה ה-16. הפתרון הייסודי עבור

עד ראשית המאה ה-16 לא היו בבולגריה יהודים מספרד. גירוש ספרד התחיל בשנת 1492 וכך נימשך מאוחר יותר - מפורטוגל. בעיר ניקופול שבצפון בולגריה היו כמה קהילות יהודים, מהונגריה, בוואריה, וולאכיה וכמו כן מארץ-ישראל (מימי הרומאים).

הצאר (מלך) איוואן אטן ה-2 (המאה ה-13) הרחיב מאוד את גבולות בולגריה. הוא עודד עליית יהודים מוונציה, גנואה וראגוזה - עדיין לפני גירוש ספרד.

דגם למיזוג גלויות

בניקופול היו יהודים מסוף המאה ה-1 לפני הספירה. עיר זו יכולה לשמש דגם למיזוג גלויות אמיתי בין יהודים מכל חמש הגלויות, שגרו בניקופול. בסוף המאה ה-18 לא היה הבדל בין הקהילות השונות. יוסף קארו הצעיר, שהגיע מספרד, בילה בעיר זו כ-15 שנה מחייו (מגיל 20 עד גיל 35 בערך). הוא כתב בה שניים מספריו: "בית יוסף" ו"אבקת רוכל". הספר "שולחן ערוך", שהופיע לאחר תקופה זו, הוא ביסוד קיצור של שני הספרים הללו. דרך אגב, יוסף קארו היה הרב של הקהילה.... האשכנזית דווקא.

בימיו של לודוויג מלך הונגריה הושלם גירוש היהודים מארץ זו. מרבית היהודים המגורשים הגיעו לערי בולגריה וידין וניקופול, השוכנות על שפת הדאנובה.

פרשה מעניינת אחרת היא פרשת המלכה תיאודורה, אישתו של המלך איוואן אלכסנדר (המאה ה-14). שמה האמיתי לא ידוע. היא היתה בת הקהילה הרומאית-יוונית, אישה בעלת תרבות יהודית רחבה, חכמה ויפה. בעלה ישב על כס המלוכה בתקופת משברים גדולים בבולגריה. אזכיר רק שניים מהם: פרשת הבוגומילים (כת דתית) ופרשת נישואי ביתה מרה (מקור השם הזה בתמר), שנאלצה מסיבות מדיניות לשאת את הסולטן התורקי מוראד הראשון. נמצא, איפוא, שדם יהודי זורם גם בעורקי הסולטנים התורקים.

אכל בחזור לתקופת המלכה היהודיה תיאודורה. ראשית, היא עודדה, בעיקר משיקולים מדיניים פנימיים, בניית כנסיות ומינזרים בבולגריה. שנית, כדי למנוע את סכנת כיבושה של בולגריה על-ידי הסולטן, היא שיכנעה את ביתה מרה לעשות קורבן איש גדול. למרה היה כבר ארוס, אך היא נאלצה לבטל את אירוסיה ולנסות להציל את ארצה מהגורל המר, שהיה צפוי לה, על-ידי נישואיה למוראד הראשון. בעקבות זאת, הוסכם עם התורקים, כי בולגריה לא תיכבש אלא תיחפך למדינה וואסלית בלבד לממלכה האדירה התורקית.

אך התורקים לא עמדו בדיברתם, וכיבוש בולגריה חודש. בהיותה תחת שלטון המלך שיסמאן, בנה של תיאודורה, בולגריה התמרדה, אך הארץ נפלגה תחת עול התורקים, שנימשך 500 שנה בקירוב. היא שוחררה רק בשנת 1877 על ידי צבאות הרוסים. כמובן בעזרת הבולגרים עצמם (1877).

תיאודורה וביתה מרה נכרתו עמוק בזיכרון ההיסטורי של העם הבולגרי. באחד הספרים נמצא תצלום של איקונין גדול ויפה של המלכה תיאודורה, ואילו על ביתה מרה נכתבו עשרות באלדות, שהן שיר הלל עליה ועל הקורבן הגדול שהקריבה למען ארצה ועמה.

כשיהודי ספרד היו מיעוט בבולגריה

פעם יהודי ספרד בבולגריה היו מיעוט. אך רמתם התרבותית הגבוהה הכתיבה את ההתפתחות של כל היהודים במקום. כולם קיבלו את סיגנון חליהם ואת השפה הטפאנוולית. במאה ה-6 לא היו קהילות רבות בבולגריה אלא רק הקהילה הספרדית המאוחדת.

אגב, בפגישה שנערכה פעם בביתו של בן-גוריון, ואשר השתתפו בה גם שני נציגים של יהדות בולגריה, הוא אמר: "יש אשכנזים, יש ספרדים ויש... יהודים מבולגריה. זה משהו אחר".

גורל יהודי בולגריה היה שונה לחלוטין מגורלן של יתר הקהילות היהודיות באירופה. כאן היה רצף היסטורי של מאות בשנים, של יחסים תקינים ואפילו טובים עם העם הבולגרי. היהודים חיו עם העם הזה לטוב ולרע. ישנן הרבה עובדות היסטוריות המוכיחות זאת. משום כך העם הבולגרי נחלץ לעזרת היהודים בתקופת הנאציזם ואף התירו עליה חופשית בשנים הראשונות לשלטון הקומוניסטים, בימי גיאורגי דימיטרוב.

אבל לא רק בימי הקומוניסטים היה כך. אפילו בימי המלך בוריס ה-3 דרש האחרון (זאת אנו יודעים מיומניו של ראש הממשלה דאז הפאשיסט פילוב), למרות כניסת הגרמנים לבולגריה, שהיהודים יישארו בארצם. יותר מזאת, המלך הציע לנאצים, חרף התנגדותו של ריבנטרופ (שר החוץ הגרמני דאז) להתיר עליה מסודרת מבולגריה של 4,000 ילדים יהודיים ו-500 יהודים מבוגרים. מסיבות שונות, כולל התנגדות האנגלים, הסכם זה לא נתאפשר. כל זה קרה בשנים 1942-43. בסופו של דבר המלך בוריס הוזמן לכירור אצל היטלר, כיוון שהתנגד למישלוח צבא בולגרי להלחם ברוסים וגם לא מילא את רצון הנאצים לגבי גורל יהודי בולגריה.

דבר שני, יהודי בולגריה היו היחידים באירופה, שלא גורשו למחנות ההשמדה, בגלל התנגדות אקטיבית של העם הבולגרי. היהודים המבוגרים פוזרו מסופיה למקומות שונים בפרובינציה, ואילו הצעירים רוכזו בכמה מחנות עבודה במשך שנה-שנתיים. אופייני לתופעה זו הוא המיקרה עם ד"ר שאולוב. הוא מונה לרופא, שליווה את המישלוח הראשון למתנה השמדה מפולין של... יהודי יוון. כשעבר המישלוח הזה דרך סופיה, המוני בולגרים תבעו בתחנת הרכבת, כי ד"ר שאולוב ישוחרר. וד"ר שאולוב היה קומוניסט. ואכן, הוא שוחרר והגיע לארץ ישראל באמצעות סרטיפיקט, שהוענק לו בהמלצתי על ידי אליהו דובקין, אז חבר הנהלת הסוכנות..

תנו להם לבנות את מולדתם...

שלישית, בראשית תקופת המישטר הקומוניסטי היה וויכוח חריף ביניהם: להרשות ליהודים לעלות או לא. הכריע את הכף גיאורגי דימיטרוב (ראש הממשלה הראשון), שאמר: תנו להם לבנות את מולדתם... גיאורגי דימיטרוב היה תמיד ידיד של היהודים. בהיותו מנהיג פועלי הדפוס בבולגריה, היה ביתו בסמוך (או בתוך) לשכונת היהודים בסופיה, ואף אישתו היתה יהודיה.

התפתחות הציונות בבולגריה מורכבת משני שלבים : את השלב הראשון מהווים הנסיונות לקנות אדמות בארץ-ישראל לצורכי התיישבות, והתיישבות ממש בכמה מקומות בארץ. השלב השני התחיל בבולגריה שנה לפני הופעת ספרו של ד"ר הרצל "מדינת היהודים". ברור מאיליו, כי במרוצת הזמן שני השלבים התפתחו זה בצד זה.

והדברים שהיו כך היו: עוד בסביבות שנה 1880 יצא שליח מבולגריה לארץ-ישראל במטרה לקנות אדמות. ואכן, הוא השיג את מטרתו וחזר לבולגריה. רק אז התברר, כי האיש רומה בארץ, והקנייה לא היה לה תוקף משפטי.

באותו זמן בקירוב השתלבו יפה המסכת זו כמה נסיונות התיישבות. מי יודע, כי מישפחות עולים מבולגריה מצויות (עד היום) בין המתיישבים הראשונים של זכרון-יעקוב? מי יודע, כי קרוב ל-40 מישפחות מבולגריה נימנות על המתיישבים הראשונים ביבניאל שבגליל התחתון (לאחר נסיון קודם שניכשל להתיישב באדמות חורן בעבר הירדן). ידוע יותר, כי המושבה הר-טוב היא פרי יוזמתם של מתיישבים מבולגריה עוד בשנת 1895. כ-25 שנים לאחר מכן בא תורו של בית-חנן, מושב משגשג לידי ראשון-לציון, המיושב כולו ע"י בולגרים, כיניהם כמה מראשי השומר-הצעיר ועוד כהנה וכהנה.

כל זאת מכחינת תולדות התיישבות. אשר לבחינה הפוליטית, הסניף הציוני הראשון הוקם ע"י יוסף מארקו ברוך עוד בשנת 1895. (בשנת 1896 הוקם ברומה סניף "אהבת ציון" ברוך היה יליד טורקיה שחי בבולגריה - איש בעל כשרונות רבים, שעליו כתב הסופר הבולגרי הנודע איוואן זואזוב את השורות הבאות : "לתוזה העתיד ובנו הסוער של ההווה, הריני שולח את בירכותי. אתה משורר, סופר ולוחם-מהפכן, תמיד רעב ואף על פי כן תמיד עומד על המישמר כאביר המגן על כבודו של עם עני ומדוכא, שאבד לו טעמה של שימחה אנושית"....

אך מעל לכל המאורעות הללו זוהר ומצית תיקות בלכבות המוני יהודים בבולגריה ביקורו של ד"ר הרצל בטופיה. בשנת 1896 הופיע, כידוע, סיפרו "מדינת-היהודים". במכתב ליהודי בולגריה קרא להם אז ד"ר הרצל להקים אירגונים ציוניים ולהתארגן לקונגרס הציוני הראשון. במחצית 1896, בדרכו לקושטא, עבר הרצל את סופיה. כחנת הרכבת ערכו לו כ-2000 יהודים, ספרדים ואשכנזים, קבלת פנים נלהבת. כל כך משולתבים היו עד שהרכבת לא יצאה בזמן לדרכה. הגויים הגולגרים, שהיו עדים לפגישה הגירגשת, שאלו : "מי היא אישיות זו?" ויש שאמרו : "זה וודאי המלך היהודי לעתיד לבוא". ד"ר הרצל התרשם מאוד מקבלת הפנים החמה, שערכו לו בתחנת הרכבת כסופיה, עד כי בדרכו חזרה מקושטא לווינה החליט להישאר ימים אחדים בסופיה. הוא נאם בה פעמיים-מזה בפעם הראשונה בבית-הכנסת המפואר של סופיה.

הרצל הפיח תקווה ואמונה בהמוני היהודים, ואף קיבל עידוד רב מהתמיכה בו וברעיונותיו, בשעה שהוא עצמו היה על סף היאוש. כך, בהופעתו הפומבית הראשונה על במת ההיסטוריה, זכה ד"ר הרצל באורה מפתע לתמיכה נלהבת דווקא בפינה נידחת בעולם, ובשעה שהוא היה זקוק לה מאוד.

השומר-הצעיר
בבולגריה

השומר - הצעיר בבולגריה מלידת התנועה ועד סופה

אנחנו מתכנסים לאחר 50 שנה מאז נפגשנו לראשונה. ואם אני אומר 50 שנה, אין פירושו של דבר שאני מונה את השנים מאז וועידת היסוד, אלא מאז נרקמו הקשרים הראשונים בין חברים (בסופיה, ברוסצ'וק ובווארנה), אשר חיפשו במשותף דרך חדשה לנוער היהודי בבולגריה.

זאת תקופה רוויית היסטוריה. במשך השנים האלה ירדנו תהומות, עלינו פסגות ואנחנו פה. נדמה לי, שקביעה זו ותמונה זאת הן השכר לכל מה שעשינו בחיינו, כי אלה הם חיינו כולם.

המנוף ל"הבראיזציה"

כשאני שואל את השאלה: איך קרה שבולגריה, המרוחקת מהמרכזים היהודיים במזרח אירופה, וכיצד קרה שבולגריה עם 50 אלף יהודיה קמה תנועת השומר הצעיר הראשונה בארצות הבאלקן, החוטים מוליכים אותי אל התקופה בתום מלחמת העולם הראשונה, אחרי הצהרת בלפור, אז התחוללה תמורה בולטת בקרב יהדות בולגריה ובמיוחד בקרב השכבות הצעירות שביהדות זו.

אז היו אפילו נסיונות "להקים" קאבינט של מדינת ישראל, ואני בעצמי זוכר את הצילום שבו נראו דיוקניהם של ווייצמן, ז'בוטינסקי, בן-גוריון - כולם בקלחת אחת.

בעקבות המלחמה הזאת, צפה ועלתה שאלת ה"הבראיזציה" של בתי הספר העבריים. כאן חייב אני להזכיר עניין, שהיווה תרומה חשובה ומכרעת במידה מרובה לגבי גיבוש התסיסה, שהודגשה בקרב השכבות הצעירות של היהדות הבולגרית. זו היא הופעת המורים, מנהלים ומפקחים ממזרח אירופה ומארץ ישראל, שבאו כעובדים בבתי הספר העיבריים בבולגריה. הם היו המנוף לאותו מיפעל ה"הבראיזציה".

מולדתו של השומר הצעיר

מאין צמחה ישירות תנועת השומר-הצעיר? היו בבולגריה שני אירגוני נוער. האירגון האחד, הוותיק וההמוני, היה "מכבי", ואופיו ידוע. רק בתקופה מאוחרת מאוד חלו בו תמורות בכיוון של טיפוח הייסוד החלוצי. האירגון השני היה "הסתדרות לשפה ולתרבות עברית" (אנחנו קראנו לה "הסתדרות בלי שפה ובלי תרבות עברית").

מולדתו של השומר-הצעיר היא דווקא מן האירגון השני הזה, שבו התמרדה השיכבה הצעירה ביותר בהשפעת ההתרחשויות הגדולות. התמרדה נגד אפס המעשה, נגד המילוליות השלטת. פה צמחו בליצניה של תנועת השומר-הצעיר. אבל, אם זאת, חייב אני להזכיר שבתחום הזה של הכרעה חלוצית והגשמה חלוצית, דווקא לפני השומר הצעיר, אלא מקרב וותיקי ההסתדרות לשפה ולתרבות עברית (מכל מקום, בסופיה) באו החלוצים הראשונים במאורגן לארץ, שיסדו את בית-חנך. את ההוקרה הזאת אנחנו חייבים לאנשים אלה, מפני שגם זאת היתה השפעה רבת משמעות על הצעירים באותה התקופה.

אירגוני הנוער, ביחוד השומר הצעיר, היו בעיני מעצבי המדיניות הציונית והקהילתית בבולגריה, למן הרגע שקמו והיו, מעין המשך לחיבוך העברי. הדבר הזה הוא שיצר מין דו-קיום יפה בסופיה. נדמה לי שבערים, שטרם נכבשו בהם בתי-הספר והקהילה על ידי הציונים, לא היתה אידיליה כזאת.

באווירה הזאת, שבאה ללא השפעה של תנועת השומר-הצעיר מהחוץ, התחיל להגיע שמן של השומר הצעיר בפולניה ובגליציה. תמיד כשאני מעלה את זכר הימים ההם, מתבלטת עובדה אחת, הלא היא החוברת שהופיעה פתאום בבולגריה בשם השומר הצעיר ובה הרצאת יסודות התנועה. לאחר חקירה ודרישה התברר לנו, שידידנו פפו בסך פנה אל ההנהגה הראשית של התנועה בגליציה, ומשם הגיע מכתב הסברה ארוך ומפורט על עיקרי התנועה. מכתב זה תורגם על ידי פפו, הודפס והופץ ברכיבים והיווה דחיפה רצינית מאוד בקרב חוגי נוער רחבים להצטרפות אל התנועה.

ההכרעה הגורלית

יש וויכוח הקשור בשנת היסוד. אני סבור שהוועידה כונסה בחופשת חג המולד בשנת 1924, ויש הטוענים שהיא היתה ב-1925. בינתיים קמה התנועה ובתעצמה, נקשרו קשרים גם עם תנועות ארציות אחרות.

בשנת 1926 ביקרתי ברומניה, וכאותה שנה ממש נפלה שם הכרעה על דרך חלוצית אכסקלוסיבית של התנועה. שם היה מאבק בין אלה שרצו להמשיך לכמוד ובין אלה שאמרו: רק הכשרה, עלייה, קיבוץ, הסמל למיפנה היה מיודענו יצחק בן אהרון, שניבחר למנהיג התנועה בוועידה שנתקיימה אז בתנועה ברומניה. זאת היתה ההכרעה הגדולה.

חזרתי משם לסופיה עם מטען נכבד, אבל רוצה אני לומר שרק שנה לאחר מכן מטען זה כמעט ונתערער. בשנת 1927 ביקר בבולגריה ז'בוטינסקי, ובערב הרצאותו הגדולה הלכנו לשמוע אותו. ז'בוטינסקי נשא נאום, שמבחינה רטורית היה כסימפוגיה שלמה: הגיון פנימי, הגיון של ברזל, תיזה אחר תיזה. יצאתי משם המום (כולנו יצאנו משם המומים) ואותו לילה הסתובבתי בחוצות סופיה ורציתי למצוא היכן פה "הנקודה". הרי באתי מהתנועה ברומניה ושם קלטתי מה שקלטתי וזה היה שלם כן-כן, ופתאום אני מרגיש שמהו פה מתערער.

אלה היו לבטים קשים מאוד, אבל לבסוף הבינותי שנקודת המוצא של ז'בוטינסקי היתה שונה. אפשר לבנות מנקודת מוצא מוטעית בניין שלם שהוא גם "הגיוני" מאוד. בליל הירהורים זה יצאתי דווקא מחוזק בהשקפותי. לא כן התנועה. לא שמעתי, עד היום, אם גם בקנים אחרים היתה תופעה כזאת. בסופיה נתפצלה השיכבה המבוגרת לשתיים, חלק מחברי ההנהגה הראשית פרש ויסד את בית"ר. פרץ משבר, ואנחנו היינו נבוכים, אבל, כפי שקורה אחרי משברים, היינו קודם כל מאוחדים יותר ומחוזקים יותר גם בהשקפתנו ובהתקרבותנו להכרעה על דרך חלוצית.

זה היה גיבוש נוסף של התנועה. רצינו כבר ליצור עובדה שהתנועה בבולגריה מגשימה את רעיון העלייה, החלוציות וההתישבות. לשם כך, במפורש לשם כך, הקימונו קבוצה שקראו לה: קבוצת הסטודנטים כלומר, קבוצה של אנשים שהם על "סף החיים".

צבי אינפלד

התרשמתי מהעברית שהושמעה כאן. הייתי מורה לעברית כבולגריה ועכשיו הרגשתי עצמי כתלמיד, מפני שזה שנים רבות לא עסקתי בהוראה, למרות שמקצועי הוא הוראה - הוראה עברית וחינוך עברי. אני גם חניך הפדאגוגיום העברי בווינה. פרופ' חיים, הרב הראשי, טור סיני, פרופ' קראוס ואחרים היו תלמידי.

ראשית כל, אני רוצה להגיד: יש לי הרגשה שרבים חושבים, כי אנשים בתור אנשים עושים מעשים מהפכניים בעולם הזה. לפי דעתי, מעשיהם לא יובנו היטב בלי פרספקטיבה היסטורית. גם האנשים היוצרים, גם הם יצירי החברה שבה הם חיים.

הייתי בילדותי בסביבה חסידית, בעיירה קטנה בגאליצייה, ואני בטוח שלמרות שאחר כך מרזתי בחסידות, אבל הרוח החסידית נשארה פועמת בליבי והיתה גורם חשוב כעבודתי. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הגעתי לווינה. ווינה היתה אז מרכז רוחני - תרבותי ממדרגה ראשונה. אדם היושב בווינה האדומה של אז, היה לו קשר עם התופעות והתנועות של החיים בה, חיים בכלל וחיי היהודים בפרט.

כאתי לבולגריה בתור מורה, ונשאתי בה בסך הכל 5 שנים. אולי אני קצת יוצא דופן כאן, מפני שאני לא בולגרי. אבל אני מוכרח להגיד שחמש השנים בהם עשיתי כבולגריה, שייכות לשנות חיי של היצירה היותר חשובה בחיי. מדוע? ראשית כל, מדוע בולגריה בולטת מכל ארצות הבלקן?

השוני של יהודי בולגריה

אין להשוות אותה בכלל ליהדות תורקיה, יהדות יוון, סרביה ורומניה. אני מוכרח לומר לכם שאני קצת היסטוריון. לא רק מורה להיסטוריה, אלא גם כתבתי ספרי היסטוריה. לי זה ברור מדוע זה כך. יש השפעה עמוקה מאוד של הסביבה על הטיפוס היהודי, על האופי היהודי וגם על מאורעות בחיי העם היהודי. נכון, שמרבית היהודים הבולגרים היו ספרדים, אך מה שחשוב הוא, שיהדות בולגריה חיתה בתוך העם הבולגרי, והעם הבולגרי איננו כעם התורקי, או הסרבי או היווני. העם הבולגרי קרוב יותר ברוחו לעם הרוסי. ומפני זה, הטיפוס האנושי של יהודי בולגריה דומה לטיפוס הרוסי היהודי. אנחנו יודעים מה תרמה יהדות רוסייה בתולדות עמנו. זאת התשובה הנכונה לשאלה, מדוע חורגת יהדות בולגריה מיהדות ספרדית אחרית.

ולוי היה המזל לחיות בין יהודים אלה במשך 5 שנים. אני לא הבאתי את רעיון השומר הצעיר לבולגריה. נכון, בווינה היכרתי בפדגוגיום את מאיר יערי, אבל אני בתור מורה העמדת את עצמי לפני השאלה: מה אפשר לעשות בשדה החינוך בין הילדים והנוער שלנו, ובאתי למסקנה: העבודה בבית הספר עצמו זוהי יותר הוראה מאשר חינוך. והעבודה הזאת בתוך ארבע כתלי בית הספר מוכרחה למצוא המשך מחוץ לבית הספר. ואם לא, אז רוב העבודה בתוך בית הספר הולכת לטמיון.

ובכן, המשכתי לשאול את עצמי: אם כן, איזו תנועה? והיה ברור בשבילי - אם אנחנו רוצים לכבוש את הנוער, אפשר לכבוש אותו רק באיזה רעיון העשוי לכבוש נפש של הנוער. זאת היא הבעיה שבפניה עומדת היהדות ככל קצווי העולם עכשיו. יש לנו בתי ספר יומיים בדרום אפריקה שהם פורחים, משגשגים, אבל מהי התוצאה?

ובכן, היה לי המזל שהקרקע היתה מוכשרת בבולגריה לקליטת הרעיון החלוצי, ההגשמה העצמית והמהפכה הלאומית בחיי עמנו. זה היה המזל שלנו. אגב אורחא, איפה בכל אירופה תמצא גוף לאומי שמטרתו תהיה להשליט הבראיזציה לא רק ללימוד השפה העברית, אלא הבראיזציה של בית הספר והחינוך? זה היה בבולגריה. זאת הארץ היחידה בכל העולם הגלותי שקיבלה על עצמה להשליט את השפה העברית בתור שפת ההוראה. וזה עזר לנו בעבודה.

הבאת 25 מורים ומורות מישראל

בולגריה לא היחה ארץ של עשירים, והיא שלחה אותי בשנת 1925 לישראל לבחור מורים וגננות. באתי והבאתי 25 מורים, מורות וגננות בשביל בתי הספר בבולגריה. אינני חושב שאיזו מדינה אחרת עשתה זאת. זה היה גם הביקור הראשון שלי בארץ ישראל וזה היה חשוב גם מבחינתי שלי ומבחינת עבודתי.

אנחנו חיים היום בעולם של תהפוכות רוחניות, חברתיות, פוליטיות, הנוער עומד בפני בעיות נוראות ומביכות. מתפקידנו, ובעיקר מתפקיד תנועות נוער מהפכניות, חלוציות במוכך הרחב, המשימה הגדולה היא למצוא דרך ומוצא מהמכוכה הזאת. לצערי, אינני רואה עוד את קרן התקווה, כי בקרוב נמצא את הדרך. אבל מאמץ רב נחוץ כדי שהמשימה הזאת תתגשם. תקוותי שהשומר הצעיר כמו בעבר, גם בעתיד, ימלא תפקיד חשוב בתחום הזה.

שולו אשכנזי (אשכר)

גורם נוסף בהשפעה החינוך שלנו היה ללא ספק, הטולסטואיזם, יסנה - פוליאנה..... והתנועה לחינוך עמלני. בסופיה היתה חבורה לא של יהודים, שעסקה בבעיות חינוך - מודרניזאציה של בתי הספר, הכנסת אלמנטים חדישים בחינוך הנוער. אנחנו ניצמדנו לרעיונות של החינוך עמלני, בנוסף לשפה ולתרבות העיברית ולצופיות, רק מאוחר יותר הגענו לתפיסה ולהשקפה הסוציאליסטית של התישבות, זאת אומרת, של קיבוץ או לא בקיבוץ בהשומר-הצעיר.

אמרתי פעם למאיר יערי, שהחינוך הסוציאליסטי שלנו לא הגיע תחילה ממנו. רק מאוחר יותר קיבלתי דברים ממנו, אבל בתקופה הראשונה - לא.

לא היינו סוציאליסטים נאמנים של המהפכה הרוסית. והיו וויכוחים די סוערים. רק דבר אחד לא ישכח מזכרוני. שאחד הוויכוחים הגדולים (בוועידה הראשונה או השנייה), היה העניין של המיליטאריזציה או של ההומאניזם בתוך השומר הצעיר.

המאבקים אחר כך ב"השומר הצעיר" היו בעיית הגשמה ומקומה בחלוץ. עניין החינוך העברי היה מובן מאיליו. העלייה החלוצית לא התחילה איתנו. היא הקדימה אותנו. כיצד נולד הרעיון של החלוץ? גם העניין של החלוץ לא התחיל מהשומר הצעיר. זאת עובדה היסטורית. זה התחיל מהמאבק של ההסתדרות הציונית על חינוך לאומי ועיברי. אבל כתנועה התחיל הדבר מהשומר הצעיר.

שנות החלוץ הראשונות

שרלו אשכנזי (אשכר) נבחר ב-1929 למזכיר הראשון של החלוץ בבולגריה. בתקופת כהונתו התפתחה מאוד ההכשרה החלוצית, ובמיוחד במשק "העתיד" שניקנה בתקופה זו בעיר פאזארצ'יק שבדרום בולגריה. החלוצים במשק זה סבלו מקרחת רצחנית, אך מחלה זו לא השפיעה עליהם. מיספרם היה רב, ואילו האפשרויות לעלות ארצה מצומצמות ביותר.

במרוצת הזמן הפער הזה בין מסיימי ההכשרה לבין הסיכויים לעלייה הלך וגדל, עד שהגיע לידי משבר. מיספר הסרטיפיקטים ש"הסתנן" לבולגריה היה מצומצם מאוד. יותר מזאת: גם מרכז "מכבי", מסיבות של מדיניות פנים, (כלומר-מי יהיה הכוח הציבורי שישלוט בנוער) לא עזר בתחום זה. הוא אפילו אסר באופן מוחלט לנצל את האוניות, שהפליגו למכביות הראשונות למטרה זאת. מרכז מכבי תירץ את סירובו זה מסיבות שונות ומשונות.

בדיבור אחד, מצב העלייה החלוצית מבולגריה היה קשה ביותר, וזאת בשעה שקבוצה בת 35 חלוצים עמדה מוכנה לעלות בכל רגע. ואז, לפני המכביה הראשונה, אירע מאורע מעניין ביותר. אנחנו החלוצים, הזעקנו לעזרה את עו"ד לאון פרחי, שקראנו לו בשם חיבה ה"דוד".

בהתערבותו ובעזרת יו"ר המוסד העליון של כל הקהילות היהודיות בבולגריה, ניקראו חברי מרכז מכבי לדיון בפרשת העלייה מבולגריה. הם הופיעו לישיבה הדחופה שנקבעה, ותוך כדי דין ודברים איתם הזכיר להם ד"ר פרחי את פרשת המהפכן והפייטן הבולגרי הנודע כריסטו בוטב, שנהרג במאבק לשיחרור בולגריה מעול הטורקים. בוטב וקבוצת מהפלנים - לוחמים איתו הגיעו לבולגריה דרך הדונאו באונייה "ראדצקלי". בהתקרבתם לחוף הבולגרי אמר בוטב לרב החול של האונייה: אני רוצה לרדת עם אנשי כאן, והוסיף: "כאן ישמע הרצון שלי, כי מעתה אני רב-החובל". ברגע זה אמר ה"דוד" ד"ר פרחי: "רבותי, בנסיבות שנוצרו, האיש הזה הוא רב-חובל" והצביע עלי. בסופו של עניין אנשי מכבי נאלצו לוותר, ועם האונייה הראשונה למכביה, עלתה קבוצה בת 38 חלוצים, בדרכון קולקטיבי ובמחיר הפלגה מוזל.

דרכי ל"השומר הצעיר" היתה קצת שונה מדרך החברים האחרים, גם בשל היותי יותר מבוגר, זה היה גם קשור בתהליך של הגיבוש הרעיוני של התנועה, אני מוצא לנכון להביא לפניכם כמה אבני דרך. אני נכנסתי להסתדרות לשפה ולתרבות העברית בשנת 1917, עוד לפני הכרזת בלפור, כאשר הציעו לי מהאגודה הזאת לתרגם משהו מגרמנית לבולגרית. כך נפל לידי העיתון של הציונות הגרמנית "יידישע רונדשאן". . . . שהייתי קורא נאמן שלו עד עלייתי ארצה, ונדבקתי מהלך הרוח ששר בציונות הגרמנית בשנים אלה - בעיתון הזה וגם בירחון שלהם.

השפעת יהודי גרמניה והשפעת בורוכוב

עוד בהיותי בכתה האחרונה בגימנסיה, וגם לפני כן, הייתי משתתף כמעט באופן קבוע באסיפות של הסקציה היהודית במפלגה הקומוניסטית. שם הכרתי את המהלכים שלהם ואופן הוויכוח שלהם, והחלטתי בלבי שעלי להתכונן לוויכוחים כאלה, נהפכתי לקורא נאמן וחרוץ של גדולי התורה המארקסיסטית אז - פלחאנוב וקאוטסקי. זה לא סיפק אותי, כי תמיד בוויכוחים עם הקומוניסטים היהודים, הם היו משתמשים בפראדות שונות. מסיפרו של לנין "המהפכה והמדינה", והיו אומרים לי: מה, אתם רוצים עכשיו להקים מדינה, עוד מעט לא תהיינה בכלל מדינות.

זה דירבן אותי לחפש עוד ביסוס תיאורטי לוויכוחים האלה, עד שנתקלתי ביצירותיו של בורוכוב. קראתי אז ברוסית את כל מה שהופיע אז. באותו הזמן כבר ידעתי עברית והייתי מקבל את העיתון "דואר היום". כמו כן הייתי נציג של השבועון "הפועל הצעיר" שחילקתי אותו לכמה אישים בבולגריה.

הושפעתו גם מהעיתון הזה, כך שבשנת 1922 היתה לי כבר עמדה ציונית-סוציאליסטית מגובשת, וביחד עם 3 חברים הוצאנו עיתון שבו תרגמתי גם מאמרים של בורוכוב. הייתי כל כך מבוסס בהשקפותי הציוניות-סוציאליסטיות שיצאתי בפומבי והספקתי לגייס חוג שלם של צעירים אשר תמכו ברעיון הזה, כך שב-1923, כאשר התקיימו בחירות לקהילה ולוועד בית-הספר העברי, יצאתי בצורה פומבית בוויכוח חריף עם הקומוניסטים היהודים. בבחירות הם נחלו מפלה מוחצת, הקהילה ובית הספר היו בידיים ציוניות.

ההשפעה של הציונות הגרמנית מצד אחד, ומצד שני הביסוס החיאורטי של בורוכוב גתנו לי משענת רצינית מאוד בהשקפת העולם שלי. אז הופיעו המורות מהארץ והתחילה להתארגן תנועת השומר הצעיר. בשנתיים הראשונות, 1923-1925, לא הייתי חבר בה, אלא יותר ידיד של התנועה.

ביקרתי גם 5 שבועות בא"י. הייתי בקטר עם מרכז "הפועל הצעיר", וכמו כן הייתי בחבורת העבודה "דרום" וסיירתי ברגל בצפון הארץ. כשהייתי בארץ נפגשתי גם עם מכרים מכולגריה שעלו לפני כן, שמעתי מהם הערכות על המיפלגות. זה לא שיכנע אותי, כי כבר היו לי ידיעות מספיקות כדי לעמוד נגד בויכוחים עם האנשים האלה. ועל כן החלטתי בלילכי שהגיע הזמן שתנועת "השומר הצעיר", שכנתיים התארגנה, תיגש בצעדים מחושבים מראש לגיבושה וליכודה הרעיוני.

כמועצה של ראשי הקבוצות שהיתה ברוסיה בשנת 1927, ניפגשתי איתם. הצעד הראשון היה ישיבת ופגישת ראשי הקבוצות. לפני הישיבה ניפגשתי עם ידידי צבי אינפלד, אגב, באותם הזמנים ההנהגה הראשית היתה ברוסה.

בפגישה ביני לביני אינפלד, שוחחנו והתווכחנו : מה הן הנקודות המכריעות בין הנקודות הפוליטיות העומדות על סדר יומה של התנועה הציונית, ומה צריך להבליט על מנת לתרום לגיבושה הרעיוני של שיכבת הבוגרים בהשומר הצעיר צבי. כוויצמניסט ותיק ונאמן, דיבר בלהט שצריך להעמיד את השאלה הזאת לפני שיכבת הבוגרים. אני אמרתי לו שגם אני וויצמניסט, אבל מבחינה אחרת לגמרי. אני מציע שאנחנו נעמיד את שאלת השקפת העולם של שיכבת הבוגרים, ופה שאלת וויצמן או לא וויצמן איבנה השאלה הראשונה בחשיבותה, למרות שמבחינה פוליטית זו השאלה המכרעת.

בוכה הנחשול השוביניסטי של התנועה הרביזיוניסטית אמרתי שצריכים להעמיד השקפת עולם מוצקת נגד הנחשול הזה. בישיבה הוהלט ששיכבת הבוגרים היא גוש מאורגן שאינו משתייך לאף מיפלגה.

באותה שנה, 1927, היה שיא בהתפתחות התנועה. אחרי כך היתה לי פגישה בארבע עיניים עם אברהם אסא (אביו של דב אסא), ואחרי שקיבלתי ליפוי כוח מהמועצה הראשית שלנו, שאלתי אותו היכן הוא עומד מבחינה פוליטית?

אם תקום תנועת ארץ-ישראל העובדת בבולגריה, האם הוא מצדד בזה. הוא אמר שהוא מצדד ברעיון. שאלתי אותו: האם הוא מוכן לעמוד בראש? ענה לי: זה לא, מוטב שהוא יהיה בתוך התנועה הציונית, כדי לנטרל את ההתקפה של גורמים עויינים.

כך הגענו לשנת 1929. הוקמה תנועת ארץ ישראל העובדת, וחקימו בחירות ונשלח ציר באותה תקופה (1930) נסעו לחו"ל שלושה חברים לוועידה העולמית של "השומר הצעיר": ארונצ'ו לוי, חיים ישראלי ואני. השתתפנו גם בוועידת החלוצ. בסוף 1930 עליתי לארץ-ישראל - לקיבוץ ג' בחיפה, כיום מעברות.

אליהו דניאל - מעברות

טוענים שאחד השקרים הגדולים בעולם הוא שהאנשים לומדים מההיסטוריה. בדרך כלל - אין לומדים מההיסטוריה, כי לו היו לומדים ממנה - הרבה מן האסונות לא היו מתרחשים. אבל, היות ואני אופטימיסט מטבעי, אני רוצה להסתמך על תופעה מעניינת מאוד שאנו רואים אותה בקיבוץ: הדור הצעיר, עם כל הציניות (כביכול) שלו, כשהוא רוצה להגיע לדברים של ממש, לדברים שיש בהם אמת ויושר, הוא נזקק ל"בוסטלגיה", לעובדות העבר.

ל"בוסטלגיה" זו של הצעירים נשקף יותר עתיד - מאשר לזו של הוותיקים הנוכחים כאן. בדמה לי שזאת אחת הפגישות שבה, יותר מבכל מקום אחר, מזכירים את המילה "ז"ל". אבל אם היה פה איזה רצון להפיק לקחים מהעבר, ארשה לעצמי לעבור במקצת מהיסטורגריפיה להיסטוריוזופיה.

אינני אומר את דברי רק בגלל רגש של סיפוק, של "יחי אנחנו", אלא מפני שאני חושב שאפשר ללמוד על הגלויות של ימינו, שעל אף פער הזמן של 50 שנים, יש בהן משהו דומה לחנאים שאנחנו היינו כתובים

מה היו מקורות היניקה שלנו? להבדיל מתנועות השומר הצעיר האחרות, ביהדות בולגריה לא היה קשר של ממש לדת היהודית. להיפך, יהדות בולגריה היא בלתי-דתית או אנטי דתית מובהקת. בבולגריה לא היתה מודעות של רציפות יהודית היסטורית מקומית. היא לא יכלה לספר מה היה לפני 3 - 4 דורות, ואיש לא יכול היה לקום ולומר (כמו מאיר יערי) שהוא מצאצאי הכעל-שם-טוב. ועוד, אנחנו כמעט ולא סבלנו ממצוקה של אפליה אנטישמית.

מקורות היניקה שלנו

מקורות היניקה וההשקפות שלנו היו יישום של ערכים אוניברסליים, שהיו מקובלים גם בחיי היחיד וגם בחיי הכלל היהודי. זאת אומרת, לאינטגרליות. להקיף את חיי היחיד, למזג אוחו ולראות אותו כחלק בלתי נפרד של הסך הכול, של העם וההקופה.

האמת היא שכל יהדות בולגריה (כמעט) היתה שייכת למעמד הבינוני והזעיר בורגני. אבל כשלמעמד זה יש גם מצפון ויש לו אי שקט רוחני, אז הוא מחפש את הפורקן שלו בשני מסלולים: המסלול האחד של מעמד זעיר זה היא קפיצה לתנועות מהפכניות מקומיות. זה הסלון-קומוניזם של כול הארצות, של האינטלקטואלים של השמאל - על גווניו השונים. זו היתה אפשרות אחת. קפיצה לתנועה מהפכנית מקומית.

אבל בשביל היהודים פירוש הדבר היה ניכור והפיכתו ל"עצם זרה" בתוך תנועות, שהיו מיסודן תנועות פועליות. אני אומר מילה לא צנועה ומילה טובה על ענוות יהודי בולגריה - הם לא היו "ארטיסטים". הם לא דימו לעצמם שהם מכוונים את העולם. אז, באותה תקופה, (לתנועה זעיר-בורגנית ביסודה, במבטאליות ובמיבנה החברתי שלה) - נותרה ברירה אחרת. הברירה היתה: בחירת המימוש העצמי כיהודי. זוהי האוטואמנסיפציה.

פירוש הדבר שהיינו כמהים למצוא ביהודים אלמנטים של טבע, עבודה, תום - ושאפשר לעשות זאת רק בישראל.

וכך עלתה ישראל לנוף של הדור היהודי שלי בבולגריה. טולסטוי, גנדי, רולן, היו ה"אלילים" לא רק של אנשים טובי מזג וישרי לב ודרך, אלא זה היה גם דגל המהפכה של המעמד הבינוני. (זו אחת החולשות הגדולות של טולסטויאניות, לכן ה"נהר" הזה לא הגיע לים, אלא חרב ויבש בדרך).

דינאמו קטן למכונה גדולה

וכעת, על המעבר שלנו מנארודניקים לסוציאליסטים. תקופה זו נמשכה הרבה זמן. האוטופיה הזאת של ה"נארודניקיסט" מצאה את ביטוייה בהגשמה אישית, בעלייה. אבל במשך הזמן, אנחנו התחלנו להזדקק גם לתשובות לבעיות חברה ועולם, וכל התפיסה של "יאסניה פוליאנה" לא היתה יכולה לענות לבעיות תקופתנו.

אט, אט, מבלי להנתק מהזיקות המוסריות הללו, ראינו שגישתנו אינה עונה לרצוננו של מעורבות בתקופה ובמקום. אנחנו הזדקקנו לתשובות לבעיות חברה ועולם, וכך הגענו לסוציאליזם מדעי. אבל, שוב פעם, לא לסוציאליזם פוליטי.

פה אני מוכרח להגיד דבר המצלצל כאנקדוטי : לגיבוש הסוציאליסטי של השומר הצעיר בכולגריה תרם רבות דווקא... ז'בוטינסקי. ביקורו בכולגריה וכתביו של ז'בוטינסקי (שהרבינו לקרוא בהם גם בגירסה הרוסית שלהן וגם בתרגום הכולגרי) עשו אותנו יותר סוציאליסטים. כל ריח הברזל שנדף מדבריו (אפילו כשהיו עטופים מליצות), הזכיר לנו את ריח הברזל שאנו שומעים מהעולים החדשים הבאים כיום מברית המועצות ומצטרפים ל"חרות".

המנהיגות של יהודי בולגריה היתה בעלת יעוד ובעלת שליחות ועזרה לנו מאוד. המעניין הוא שציונות בולגריה צמחה מתוך מוטיבאציה חיובית, משיקולים חיוביים - לעומת כמה יהדויות ותנועות ציוניות, שמקורן היה בשיקולים שליליים, משום שהסכיבה הוציאה אותם מתוכה.

אנחנו חיפשנו אוטופיה, ולכן עשינו רבות כל כך, מפני ששאפנו לדבר שהוא בלתי ניתן להשגה. הכוח של השומר הצעיר נבע מכך שזאת היתה תנועה אידיאית ומשום שחיפשנו תושבה מקפת. פשוט היינו "דינמו" קטן המניע מכונה גדולה. אנו צריכים להגיד זאת כי מכך אפשר ללמוד, מה כוחה של תנועה אוואנגרדית כשהיא תנועה אידיאית, ובסיטואציה היסטורית מסוימת - היא יכולה להתניע כוחות גדולים.

הקווים האופייניים להשומר-הצעיר בבלגריה

דניאל חכים (דבו) - קיבוץ רמת השופט

מטבע הדברים הוא, שהזכרונות האישיים הם תמיד אישיים. האמת ההיסטורית היא אווה, אבל זווית הראיה של אותה אמת היסטורית היא שונה לפי החוויה האישית של כל אחד.

ברצוני לציין כמה בקורות שמאפיינות את הדור שלנו. התקופה הראשונה היא תקופת המורות מן הארץ, שבאו במשלחת הראשונה ואנחנו ילדים בכיתה ג' ו-ד'.

אני, למשל, זוכר איך כמה ילדים כתבנו מכתבים בהשפעת המורות, למשוררנו הלאומי ח.נ. ביאליק, וגם זכינו לקבל ממנו תשובה יפה הוזתומה במו ידו, זאת היא תקופת ההתעוררות הראשונה של היהדות, אותה היהדות ה"ישראלית" שציינה את התנועה שלנו. אנוכנו היינו הראשונים שבאו במגע חי עם אותם מדריכים דוברי עברית (כגון: אליעזר ארדיטי, אשר כהן, דב אסא, שלו ואחרים), זאת היתה בשבילנו חווייה גדולה מאוד.

התקופה השנייה היא המיפגש שלנו עם אותם מדריכים שלא היו יוצאי בולגריה אלה השליחים, כאשר אנחנו בעצמנו היינו מדריכים והקמנו תנועה גדולה ויפה. אותם המדריכים החדירו בנו בשנייה את האווירה הארץ-ישראלית המיוחדת. אנחנו, במושבות הקיץ, ישבנו והתדיינו על פרטי פרטים של בעיות הארץ, בוררות חובה או חובה של בוררות...

תקופה אחרת היא תקופת ההכשרה. בינינו ישנם חברים אשר בילו 5-6 שנים בהכשרה חקלאית ועירונית, בציפייה לאותה תעודה גואלת, שתעלה אותם ארצה. וישנה גם תקופה נוספת, שמעטים זכו בה, זו התקופה של סוף מלחמת העולם השנייה ולאחריה.

נסים כהן (נני) - קיבוץ חצור

ההבדלים בתנועה בין שכבות המבוגרים היו הבדל של שנתיים-שלוש. בין קיבוץ עלייה א' - מי שנקראו המייסדים לבין היתר ההבדל היה גדול יותר. הליחוד של קיבוץ ג' היה בכך שהשייכה שלנו ליוותה את התנועה תוך היותנו מדריכים עד לתקופת השואה.

אם אני מנסה למקם את התנועה הבולגרית בין התנועות השונות בעולם, נראה כי בתקופת וועידת פופראד היו שלוש תנועות שהמיספר השכיח שלהן היה אלף חברים. התנועות האלה היו: ארצות הברית של אמריקה, ישראל ובולגריה. מבחינה מסויימת זאת היתה תקופת הזהור שלנו אם מביאים בחשבון את העובדה הפשוטה שיהדות בולגריה היתה בסך הכל בת 50 אלף איש, ואילו יהדות ארצות הברית מנתה 5-6 מיליון איש.

כתור יוצא בולגריה יש לי ביקורת חריפה גם על אי-אלה הכניזות שליליות של היהודים מבולגריה. אך בסך-הכל כשאני חושב על החסרונות והיתרונות, אין ספק שהיתרונות בולטים יותר, הן מבחינת הקשר הלאומי והן מבחינת המסירות והנכונות לעשות מה שאתה מדבר.

אני רוצה לציין גם כמה קווים ניוחדים של התנועה שלנו שמקבילים במידה רבה לאלה של התנועות האחרות. אך בכל זאת היה להם גם מקור מיוחד, מקומי וזר - אני מתכוון להשפעות האינטלקטואליות והרוחניות. התנועה הבולגרית, קמה בחיקה של הסתדרות הציונית מאוד ערה ופעילה, עם יום השקל המפורסם שלה, שאיחד את כל היהדות והיה חג לאומי אדיר. נוסף לרקע הלאומי הזה, ההשפעות על התנועה מבחינה חברתית-אידיאית באו בעיקר מרוסיה. זה היה מקור ההשפעה שקבע את רישומו גם על תנועת העבודה והתנועה הפרוגרסיבית בבולגריה.

הקווים האופייניים לתנועתנו

יש להביא בחשבון שתנועת השומר הצעיר העולמית הושפעה בעיקר על ידי זרמי תרבות מערביים, לא רק על ידי תנועת הנוער הגרמנית ותנועות אחרות, אלא על ידי האוסטרו-מארקסיזם וזרמי המחשבה התאורטיים של המארקסיזם המערבי. לעומת זאת בבולגריה היתה השפעה גם לטולסטוי ואף לקרופוטקין ולפלחאנוב וכן למארקסיזם הרוסי. אנחנו הושפענו כמו התנועה העולמית גם מהמארקסיזם המערבי, אבל המקור היה עברי והתרגומים שבאו בעברית היו מעטים. קוראי גרמנית היו לא כל כך רבים, לכן המקורות היו בעיקר רוסיים.

מאחר ואני רוצה לציין רק קווים כלליים, אעיר כמה הערות גם בתחום התינוכי. התנועה בבולגריה קיימה מה שנקרא: אינטימיות של הקבוצה בצורה קיצונית - לא תמיד מאוזנת. אותו דבר גדול שהיה למרד הבן, קיבל בבולגריה לפעמים ביטויים מופרזים. המוכן של מרד הבן בתנועת הנוער העולמית היה ביסודו של דבר מרד רוחני; זאת היתה התמרדות הנגד המוסר, היא לא נשאה את האופי של הביטניקים של היום. לעומת זאת אצלנו ניתלנו למקור זה גם חוסר התחשבות, נוצר פער גדול בין התרבות ובין המינהגים של מישפחה יהודית זעיר בורגנית ובין מה שביקשה תנועת הנוער בתחום היחסים בין חברים וחברות. נראה לי, שהיו פה כמה הפרזות בגישה ובניתוק קשרים, שלדעתי לא היו מחוייבי המציאות.

אשר להשפעה של האווירה הציבורית-האינטלקטואלית בבולגריה, ברצוני לומר: בולגריה היתה ארץ של איכרים, אבל דווקא משום כך ההתעוררות האינטלקטואלית קיבלה תנופה מיוחדת. אני זוכר, ששנים רבות בהיותי בארץ, לא יכולתי להבין מדוע בישראל אני לא מוצא את אותה התעוררות אינטלקטואלית, שהיינו רגילים לה בבולגריה. בערים היתה תסיסה תרבותית-אידאית. המוני אנשים הלכו לשמוע בצמא תורה מפיהם של אנשים דגולים ופרופסורים ידועי-שם וידועים בעם. כיום יש דבר כזה בישראל אבל לפני 30-40 שנה? היו למשל מיפגשים באגודות של סוציולוגים (אגב, נחומי היה ביניהם), היתה גם ערות אינטלקטואלית גדולה והרצאות רבות וחברי התנועה הלכו לשמוע וזה השפיע. לא היו לנו מספיק מקורות, אבל דווקא אולי משום כל הצמאון היה גדול והרצון לדעת - רב.

הציונים התנכלו בנו... ויצ"ו עזרה לנו

אזכיר עוד משהו בתחום הציבורי - המלחמות השונות עם חוגים מסויימים בהסתדרות הציונית, אני, כאדם צעיר, הייתי חבר במה שנקרא המשדך הארץ ישראלי, שחילק סרטיפיקטים. היה צריך להאבק על חלוקת סרטיפיקטים עם דמגוגים מקצועיים. באותה תקופה ההסתדרות הציונית התנכלה לנו קשות, היא הוציאה אותנו מבתי הספר העיבריים ועשתה לנו צרות שונות. אני בכל זאת חושב שההסתדרות הציונית היתה למרות הכל המקום של העשייה הציונית הרבה, ללא כל פרופורציה עם מה שעשו האחרים. לכן הרצון להיצמד להסתדרות הציונית היה נכון.

כסופיה היו זמנים שאנחנו כינסנו את הקן בתנאים קשים ביותר (בגן העירוני) ואחר כך - באיזו תנוח עלובה קרובה יותר ליוץ"-בונר (שט השכונה העממית היהודית כסופיה). היו תקופות שבעמל רב קיימנו את הקן, אבל בסופו של דבר הגישה שלנו, האינטואיטיבית וגם ההוראות שבאו מלמעלה, היו נכונות במובן הזה להישאר בהסתדרות הציונית כמוקד מרכזי של פעילות ציונית, לרבות התחום ההכשרה.

במקום ההסתדרות הציונית אנחנו הלכנו... לוויצ"ו. היחס שלהן היה יותר אמאי ופחות אידאולוגי והיתה לנו עזרה רבה ממרכזן, בשעות הקשות ביותר. מושבות הקיץ קשורות אצלנו בחוויות מרשימות, כל מושבת קיץ היתה חלום. אנחנו יכולנו לקיים אותן בעיקר בכספים רבים שנשים תרמו והתרימו. נשים טובות, ביניהן רבות אמהות של חברי קיבוץ. זה היה ידוע שנים על שנים, שלקראת מושבת הקיץ (אני מדבר פה על סופיה) היינו עוברים בלוית הנשים הללו את עשירי העיר כדי לאסוף כספים. היו תקופות שלמעלה מ-50% מהחניכים, שהיו הולכים למושבות, היו מקבלים תמיכות מהקן.

**הפילוג
במכבי**

**מרבית חברי "מכבי-הצעיר"
מצטרפים ל"שומר-הצעיר"**

מדוע עזבנו את מכבי ?

מורדו - קיבוץ יקום

אנחנו כאן קבוצה מיוחדת. המיוחד הוא בזה, שהינו חברי "מכבי" והעברנו כמעט קן שלם ל"השומר הצעיר". אני זוכר היטב את השיחה שלנו, שבה אמרתי: החלטתי ללכת ל"השומר הצעיר" בגלל סיבה אחת - אני גר מול הלשכה הסוציאליט של העירייה, ששם חילקו לנצרכים כסף או פרודוקטים. תמיד היו שם תורים. לקראת החגים, התור היה מתחיל למעשה בלילה, על מנת לזכות במשהו כשהפקיד היה בא לפנות בוקר. הם עמדו שם גם בשלג. זו תמונה שרדפה אותי תמיד, כשדיברנו על צדק, על עניין ועשירים.

שני המדריכים שהיו לנו, וויקטור וניסים בבר, העניקו לחברים דברים שונים. וויקטור היה איש הנאומים, איש הטמפרמנט, וניסים היה איש היסודות, האיש שהורה לנו את כל תורת המארקסיזם ההיסטורי ואיש האותיות הקטנות שאנחנו בקושי הבינו אותן. מורצ'ו היה היחידי בינינו שהיה תלמיד חכם בענינים אלה.

ניסים בבר - קיבוץ חצור

דרכי ל"השומר-הצעיר" היחה מלאת תהפוכות. זו לא הייתה דרך סלולה. בתקופה הראשונה באתי אל מנהל בית הספר העברי בסופיה. כשאני מסתכל עכשיו אתורנית, אני חושב שהאיש הזה היה אדם מתקדם וחכם. הוא עשה אז מהפך קטן, עד להיותו מנהל היו שתי הסתדרויות נוער: "מכבי" ו"השומר הצעיר". הוא העביר החלטה שאפשר להשתייך לשתי התנועות בעת ובעונה אחת. ברור שהדבר הזה פתר הרבה בעיות, כי היו כאלה שלא רצו להיות ב"השומר הצעיר" ולהיפך - כאלה שלא רצו להיות ב"מכבי".

כשניתנה האפשרות להיות בשתי התנועות, נפתחה תקופת חדשה. אז נוצרה תנועה רעננה ומושכת. אני זוכר שהצופיות והמיפקדים משכו אותי מאוד ל"השומר-הצעיר" ובמשך מיספר שנים הייתי שייך לשתי התנועות.

מה קבע באמת ?

למען האמת, לא רק הדבר הזה קבע. לא ידעתי אם אני רוצה לעלות לארץ-ישראל או לא. ב"השומר-הצעיר" היה כלל בל יעבור: מי שמגיע לגיל מסויים ולא מגשים, צריך לעזוב את התנועה. כיוון שלא הכרעתי בעניין זה, החלטתי לעבור ל"מכבי". אז כבר אי אפשר היה להשתייך לשתי תנועות נוער. בלחץ "מכבי" החליטו להפסיק את הנוהג הקיים, וצריך היה להחליט לכאן או לכאן.

התקופה הזאת היתה גם תקופת פריחה של "מכבי הצעיר" בסופיה. זאת היתה חנועה שרצחה לכבוש את השלטון ולתת כיוון חדש לכל הפעולה. השאלה הייתה מה לעשות הלאה, כקוריוז אני רוצה לספר שאחד הדברים שהרגיזו את הוטיקים היה שאנחנו עסקנו בשאלות מין. אמנם היינו פוריטנים לעילא, אבל זה הרגיז את ה"זקנים". אנחנו עמדנו בפני חשבון נפש ברור היה לנו שב"מכבי" אין כל סיכוי להביא לשינוי. אז החלטנו שהמוצא היחיד הוא לעבור ל"השומר-הצעיר". לא עשינו זאת על דעת עצמנו, היו אז הרבה מאוד שיחות, והעברה נעשתה בתקופה קשה ביותר, כי בתקופה זו "השומר-הצעיר" גורש מבית הספר העברי.

נשאלת השאלה למה באותו הזמן, גם אנחנו, המדריכים, לא עברנו ל"השומר-הצעיר". אני לא זוכר למה וויקטור לא עבר, אני זוכר למה אני לא עברתי. קודם כל, לא קיבלתי את כל האידאולוגיה של "השומר הצעיר", וביחוד את העמדתו בשאלת הדו-לאומיות וכן בעניין השיתוף. דבר שני: לא הייתי ניכנס אז ל"השומר-הצעיר", הייתי צריך להיכנס לקבוצה... ואת זה לא רציתי. דבר שלישי: היה תור ארוך לסרטיפיקטים. לו הייתי עובר אז, הייתי נידחק לסוף התור. גם את זאת לא רציתי. ב"מכבי" היה לי סיכוי לקבל סרטיפיקט הרבה יותר מוקדם מאשר ב"השומר-הצעיר".

באותה תקופה התקיים הדיון בקונגרס הציוני בבעיית חלוקת הארץ. וויזמניסטים (ציונים א') זופעלי ציון היו בעד החלוקה, ציונים ב' היו נגד, ו"השומר הצעיר" שהיה בעד מדינה דו-לאומית, היה אז פולמוס בין "פועלי ציון" ובין "השומר הצעיר". אני הופעתי אז נגד כבי, מ'השומר הצעיר". הסוף היה, שהוחלט אז דעות וגם מכות.

אחדות לעניין העיקרי. במצב ששרר, לא ראיתי כל סיכוי לעלות ארצה. ברגע שהגיעה הבשורה על עליה ב', היא היוותה פתח-תקווה לכל אותם צעירים שחיו לשווא לסרטיפיקטים, ואלה היו המונים.

"עליה ב'" לא התחילו מ'השומר-הצעיר". היה קונפליקט מהציונים הכלליים שאירגן שתי עליות, אחת מוצלחת ואחת - לא. אחר כך באה הבשורה שהתנועות החלוציות מארגנות עליה "בלתי-ליגאלית" זאת היתה ההזדמנות.

היתה לי חברה שמאוד נטחה לקומוניזם, והברירה היתה או ללכת איתה או לגמור את העסק. אחותי ואני החלטנו לעלות, ברגע שנמצאחי עם כל הקבוצה של "השומר-הצעיר", היה לי ברור שלמרות כל הניגודים, דרכי תהיה בקיבוץ. אחר-כך גם בתוך הקיבוץ חלה אצלי החפתחות מסוימת מבחינה אידיאולוגית.

וויקטור שם טוב

אני רוצה קודם לנסות להגדיר את המאורע שאנחנו מדברים עליו, זאת אומרת - את הפילוג ב"מכבי".
אם סוקרים את ההתפתחות של תנועות הנוער החלוציות בבולגריה, זה היה מאורע משמעותי מאד. אני זוכר
שהיו לי שיחות עם מנהיגי "מכבי" - והם כל הזמן לחצו עלי מבחינה מוסרית: "אתה יודע מה אתה עושה ?
אתה ממש שובר תנועה שלמה."

תפיסת היהדות השרירית והפילוג

"מכבי" במשך שנים דגלה בתפיסת היהדות השרירית, על פי סיסמת הכנף של נורדאו "נפש בריאה בגוף בריא".
בעצם, אנחנו נולדנו באולם התעמלות ולא בקן. ההתמרדות הראשונה ב"מכבי" היתה התמרדות של הצעירים
נגד הזקנים. כך זה התחיל. אנחנו חשבנו, שצריך ל"שלוח הביתה" את כל הגווארדיה הזקנה, שראתה
בהתעמלות את העיקר, באנו והזכרנו להם, ש"מכבי" היתה לא רק הסדרות להתעמלות, אלא גם הסדרות
ציוניות. הם אומנם היו ציונים, אבל לא הסיקו מכך כל מסקנות.

אני חשבתי שעלינו הצעירים להגיע לאיזה מימוש עצמי, כלומר לעשות מהפכה בתוך "מכבי".
להשגת המטרה זאת צריך היה להקים את "המכבי הצעיר" וזאת הצלחנו. המבוגרים יותר חשבו שהם יפתרו
את הבעיה, על ידי מתן איזו שהיא אוטונומיה. מאוחר יותר הסתבר שבעצם רק אז התחילו הבעיות.
חלק מהצעירים - ואני בתוכם גילו באותה תקופה את מארקס. היה חלק שני של "מכבי הצעיר" עם וויקטור אלקלעי
בראשה. הוא היה סטודנט מלא וגדוש תרבות, והתחיל להחזיר בה באופן בלתי מורגש כמעט את הקור האנטי-
מארקסיסטי, האנטי-סוציאליסטי ואנטי-פועלי.

על הרקע הזה של וויכוחים רעיוניים חל גם הפילוג. אז ראינו את הקן של "השומר-הצעיר" בצורה מלהיבה
מאד. אני לא יודע אם הייתי ריאלי במידה מספקת, זאת היתה התחרות מסויימת, אבודה מראש, בין אולם
התעמלות לבין קן שומרי שנראה לנו חם מאד, עם האווירה המיוחדת, עם השפה והשירים העבריים, עם
האווירה והריקודים הישראליים. אצלנו עוד היה נטוש ויכוח, אם צריך לרקוד ריקודים סלובניים או לא,
והעברית לא היתה מושרשת.

אנחנו ראינו את "השומר-הצעיר" כתנועה מגובשת מאוד, תנועה שיודעת מה היא רוצה ולאן דרכה מובילה.

אלה ההידרהורים שהיו לי ערב הפילוג. אז למעשה בפגשתי עם ז'קו פרחי. היו לנו כמה פגישות. ז'קו היה אדם שהרגיש כי התסיסה גדולה ב"מכבי".

ז'קו קיים את המגע, ואני זוכר שלחץ עלי להיות הרבה יותר פעיל במאבק על העברת הקבוצה. התנגדתי לזאת ואמרתי לז'קו בעקשנות: את החריש עשינו - נתנו לקבוצה הזאת אופי מתקדם, קירבנו אותם לישראל העובדת, עכשיו זה יהיה מיבחנו - אם העבודת החינוכית הצליחה או לא. יש להשאיר אותם להחליט בעצמם.

הנקודה השנייה שיש לה משמעות לגבי היתה זאת: ברגע מסויים ניסיתי להבין מז'קו איך הוא רואה אותי בפרשה הזו, עד היום לא מוסבר לי למה הוא השאיר אצלי רושם ברור שהוא רוצה רק את הצעירים. אינני אומר שזאת היתה הסיבה לאי הצטרפתי ל"שומר-הצעיר", מפני שהיו עוד סיבות, אבל ז'קו ניסה לומר לי: הבט אנחנו תנועה חינוכית והולכים לקיבוץ ובקיבוץ אי אפשר להיות אם אתה לא עברת את כל שלבי החינוך שלנו. הצעירים האלה נימצאים בשלב כזה, שאנחנו יכולים להשקיע בהם מאמצים כדי לעשותם שומרים טובים. כשאתם עברתם ל"שומר-הצעיר", פני היו מופנות כבר אל ארץ-ישראל. יצרתי לי מגעים עם "פועלי-ציון" בבולגריה, זאת כדי לקשור קשרים עם תנועת העבודה הישראלית.

המיכתב שלא נימסר לתעודתו

מ"פועלי-ציון" כאן הייתי צריך להגיע ישר ל"מפא"י בארץ, ועד היום הזה יש בידי מכתב המלצה שז'אן דניאל נתן לי למרכז מפא"י בארץ, ובו נאמר כי הנה עולה אחד מהאנשים שלנו. יש לציין כי בשלב האחרון כלומר לאחר עלייתו של ז'אן עצמן לארץ, הייתי העורך של "פועלי ציון" במקום ז'אן, כשהגעתי לחיפה הלכתי מייד לראות את אבא חושי, כי הוא היה סמל של תנועת הפועלים הלוחמת הישראלית.

את השנים הראשונות שלי בארץ עשיתי בחיפה. את המכתב למפא"י, שעליו סיפרתי מקודם, מעולם לא מסרתי להם. תחת זאת, בפגשתי עם יעקב הורוביץ מעין החורש ואמרתי לו: הורוביץ, אני רואה את עצמי כאיש "השומר הצעיר" ובאותם השנים בדיוק נוסדה הליגה הסוציאליסטית.

לא אפריז אם אומר שזאת היתה, למעשה התהוות של תנועת-נוער. אומנם לא מוגדרת, מאוד לא מסוימת, אבל היו בה אלמנטים של תסיסה והיא הובילה למה שהובילה. באותה תקופה, כשוויקטור וניסים בכר נעשו מדריכים שלנו, התגבשה ההחלטה לעבור לקן "השומר הצעיר" בסופיה. ואנחנו קיבלנו את ההכרעה הזאת, אך אז אני לא הסכמתי לה.

ההכרעה העצמאית והחופשית

הואיל והיו מאות חברים שרצו לפרוש, הוועד המרכזי החליט לפרק את סניף סופיה ולגרש מיספר אנשים. אנחנו תחילה לא הגבנו. אז וויקטור שאל אותנו: בן, מה? אתם תסכימו, שיגרשו אותנו ובזה ייגמר העניין? אז סוכם, שملשחת שלנו תדרוש אונימאטיבית מהוועד המרכזי, להחזיר את המדריכים, ולא - אנחנו נעזוב. המדריכים לא רצו לומר לנו מה לעשות. בסיכום היתה הכרעה עצמאית וחופשית לעבור ל"השומר הצעיר". היינו כ-200 איש, כמעט כן הקן. זה היה דבר שגם האחרים ידעו להעריך, משום ש"השומר הצעיר" היה אז במצב קשה. חבריו גורשו מבית הספר העברי בסופיה - לא היה להם איפה להתכנס וכמובן שהדבר הזה צימצם את מיספר החניכים; ופתאום מופיע גוש של בחורים צעירים, אולי לא מהמשובח ביותר אבל תומר תוסס שפחות או יותר הכריע לאן ללכת ומה לעשות. אני רוצה להוסיף כמה מישפטים לבעיית כניסתנו וזיקתנו ל"השומר-הצעיר". מי שחשב שזאת תיהיה אידייליה, הישלה את עצמו. אם המדריכים שלנו חשבו, כי והכל יעבור חלק, אז הם כנראה היו תלושים מהמציאות.

זה לא הית כל כך פשוט. קודם כל משום שאנחנו, למרות שלא היינו מעמיקים מאד, בכל זאת היו לנו ערכים מסויימים, שרכשנו אותם בהיותנו ב"מכבי-הצעיר". תקופת התסיסה היא אשר היקנתה לנו את הערכים שלנו, שעשו אותנו שונים מאותם חברים בגילנו שניפגשנו איתם שנית, גם בתנועה אנו לא היינו מוכנים לקבל כל דבר בפשטות, כדבר מובן מאיליו. יכול להיות שזה היה לא טוב. אני חושב שזה היה טוב. עצם העובדה הזאת כבר היוותה מיכשול. אנחנו לא היינו רגילים לאותה מיסגרת, שבה כל אדם יודע את מקומו ושהדברים נעשים כך ולא אחרת. אנחנו שאלנו שאלות, ושאלות זה דבר מסוכן או מקשה.

חוץ מזה אל תשכחו שאנחנו באנו עם נכס. באנו קבוצות שלמות - 200 איש וזה נכס אך גם בעייה. אני תושב שעל רקע זה היו כל הבעיות. אני סבור, שצריך לציין לחיוב, שלמרות כל חילוקי-הדעות, הבדלי האופי והרמה האנושית - למרות כל זאת הצלחנו, תוך מאבק ממושך, ליצור בכל זאת גוף משותף אחד.

עלייה בכלתי לגאליית
...מתוך רצון

העליות של חברי
"השומר-הצעיר" ו"החלוץ"

סְפִינַת הַמְּפָרָשִׁים

סְפִינַת הַמְּפָרָשִׁים! הַיָּאֵמֵן,
כִּי לָנוּ הִיא הַיְתָה הַקֵּן
בּוֹ קָנְנוּ בְיַחַד
תִּקְוָה וּפְחָדוֹ
הֵיכֵן הַטִּילָה עֵגֶזוֹ
אִתָּם וּדְאִי תִתְמָהוּ.
אִי-שָׁם עַל חוֹף הַמּוֹת!
•

אָכֵן, הִיא שָׁם וְעַל צְדָה רוֹבֶצֶת
בּוֹדֶדֶת, עֲזוּבָה וּמִנְפָצֶת.
שְׁבָרִיהָ כְּשִׁבְרֵי לֶבֶן
שֶׁל אִמָּהוֹת הַרְבֵּה בְּמַר-אֲבָלָן.
לִילֵדִיהֶן גִּתָּן הַלִּילָה נְשִׁיקָה שֶׁל קֶרֶת.
גְּלִי הַיָּם זָמְרוּ לָהֶם שִׁיר-עָרֶשׁ.

וּכְמוֹ בְּאַגָּדָה קְדוּמָה
אֶל הַמַּתִּים הוֹפִיעָה
סִירוֹנִית יְפֵה־פִיָּה.
הִיא אֶל גּוֹפָה שֶׁל אֶרֶץ חִלּוּמָה
הַצְּבִיעָה,

שֶׁנִּרְאָתָה לָהֶם כָּל כֶּף קְרוּבָה,
כָּל כֶּף קְרוּבָה וְאַהוּבָה.

עַל פְּנֵי שָׂדוֹת רַחְבֵי חוּזָה וְאַפְקִים
בֵּינֹת נִירִים יִרְקָרְקִים
עֲשֵׂתָה שִׁירַת הַמַּתִּים דְּרִכָּה בְּנַחַת
וְחֶשֶׁה אִיךָ עִם הַחֶשֶׁה, בְּמַהִירוֹת,
גַּם הַחֲרוֹת
עוֹלָה שָׁם כְּפוֹרְחַת.

השיר המובא הוא פרי עיטו של המשורר סימצ'ו
איסקוב, שנפטר בבולגריה בגיל צעיר מאוד.
השיר נכתב לזכר האוניה "סאלוואדור" שירדה
למצולות בים השיש. מבין יוחר מ-200
המעפילים שטבעו, כ-50 היו חברי תנועות נוער.

אינני זוכר בדיוק מתי הופיע שרלו, אם זה היה בסוף '38 או בהתחלת '39. שרלו היה מין שליח מיוחד, הוא תמיד אסף את עצמו במיסתורין ובסודיות. אני לא יודע למה אמרו אז, שאני אהיה המקשר שלו.

שרלו התגורר במלון יפה, הוא קיים קשרים גם עם ויצ"ו, נדמה לי שגם ז'אקו פרחי היה אז בעניינים. אבל שרלו לא שיתף אותנו בכלל בסודות, אלא רק תבע מאתנו רשימות, רשימות.

מי עזר לשרלו במצוקתו הכספית

אני זוכר ששרלו היה נתון במצוקה כספית גדולה מאוד וגברת גרסקוביץ' ואמו של ז'קו מויצ"ו עזרו לו מאוד בכספים. אינני יודע, מי הגביל את שרלו במיספר האנשים שהוא היה רשאי לקחת מבולגריה, אבל הוא היה מוגבל. אני זוכר שהיה מצידו לחץ, שאנחנו נכניס ברשימה את הבנות מויצ"ו הצעירה ואת המשפחה של אסיה, כל זאת על חשבון האנשים שלנו, אך בסופו של דבר אנחנו התפשרנו.

נדמה לי כי יצאנו מבולגריה חמישים וכמה איש, ביניהם בעיקר חברי קיבוץ ג' וקיבוץ ד', כלומר השומרים הוותיקים. ההכנות לעלייה הזאת נמשכו כמה חודשים טובים. לבסוף, לאחר דחיות רבות, עלינו ב-17 ביולי 1939 על האונייה "טייגר-היל".

דויד בסן

האמת היא שמכל ההכנה הזאת אנחנו, חברי קיבוץ ד', לא ידענו שום-דבר, כי אנחנו וחברי קיבוץ ג' "הלכנו על סכינים". בקיבוץ ג' היו, בקרא לזה האינטליגנציה, ואילו בקיבוץ ד' היתה לחברים הרגשת נחיתות. אנחנו היינו למעשה שואבי המים. נכון, היו חברים שהסתודדו, אך אנחנו לא תפסנו מה הולך. יום אחד אמרו לנו: "חבר'ה, הולכים הביתה ומחכים לאוניה". לא ידענו למה הלכנו הביתה ולמה מחכים.

האמת היא שהדברים התנהלו בסודי-סודות, כמו שסיפר עכשיו בסן. יום אחד אמרו שמתפזרים ומתכנסים בווארנה. גם בווארנה פיזרו אותנו בכמה מקומות ובערב המסויים באנו לרציף כנמל.

וידה

הלכתי לביתו של גורן. אצלו היו גם וויקי גרות. בערב, בבית אחיו של גורן, היה קומזיץ לכל הקבוצה, או אולי לחלק ממנה. אכלנו טוב ולמחרת בחשכה הלכנו לנמל, שם קרה מה שקרה. אבא של אסיה קיבל התקף-לב ונפטר. לא אשכח את התמונה הזאת. עלינו על הסירה ובה היתה האמא של אסיה ואחיה, ברגע האחרון הם החליטו להשאיר את הגופה של האב בבולגריה ולבסוע איתנו. זה היה מאוד טראגי. היינו מרוגשים ומפוחדים, התרגשה היתה קשה מאוד.

ז'אקו ירון

למחרת הפלגנו לקונסטנצה ושם חיכינו שבוע ימים, והימים היו חמים מאוד. אז ביקשנו משליחי ההגנה (שמותיהם היו בדויים) שירשו לנו להתרחץ. אנשי הפיקוד חשבו: אנשים מבוגרים, אם הם רוצים לשחות בלב ים, סימן שהם יודעים לשחות. קפצנו למים. תוך שלוש-ארבע דקות התרחקנו מהאונייה לפתע הופיע רוח. שוחים ושוחים, רוצים להתקרב לאונייה ואי-אפשר. במקום להתקרב מתרחקים מהאונייה. כולם היו שקטים. פתאום מורדו מיקום התחיל לצעוק: "הצילו? הצילו?" והוא לא היה במצב כל כך נורא. חבר'ת מהאונייה התחילו להשליך חגורות הצלה.

אבל בינתיים אנחנו נסחפנו די רחוק, אז החליטו להוריד סירה. ירדו עם סירה והתחילו לאסוף את האנשים אחד-אחד. אבל מה? הואיל והסירה היתה כל הזמן על הסיפון והתחממה מאוד, הופיעו הריצים בין הלוחות. כשהחבר הראשון הועלה על הסירה, ניחא. השני, השלישי-בסדר. אבל כשהסירה עלו הרבה חברים, היא התחילה להתמלא מים. התחלנו להוציא אותם מהסירה עם הידיים, ככה... המלחים היו יוונים, הם היו חברמנים, באמת. העיקר, הם איכשהו אספו את כולם. אני זוכר ששחור, חבר יקום, היה כבר כחול, היתה לו התכווצות שרירים מהמים הקרים. איכשתו התאוששנו. אחרי שהתאוששנו, אני שואל את מורדו: "מורדו, למה צעקת? אתה היית הכי קרוב לאונייה והחזקת מעמד", והוא אומר: "שמע, ז'אקו, אני פתאום חשבתי כמה זה עמוק....".

ווידה

מורדו זוכר עד היום, כי כשהוא הועלה בחזרה לאונייה, נתתי לו סטירת-לחי. אחרי הכל הייתי מדריכה שלו...

יחזקאל

הרעיון של עלייה בלתי-לגאלית קדם ל"טייגר-היר". זה קרה כשלוו שוורץ, היום לוי צור, מעין-המפרץ היה בבולגריה. בפעם הראשונה שמענו אז כי יש עלייה בלתי - לגאלית. אמרנו לו: "מה אתם מחזיקים אותנו פה?" והוא עונה: "זה לא פשוט. אבל קודם-כל, אתם מסכימים לעלות באופן בלתי-לגאלי?". אז הייתה התדיינות והוחלט שאנחנו בהחלט מסכימים.

אני מדבר על עלייה של חלוצים. אז הוחלט בארץ לשלוח את שרלו לבולגריה ולארגן באופן מעשי את העלייה שלנו. שרלו היה בקשר עם וינה ועם בוקרשט, שלוש המרכזים שאירגנו את העלייה, את האונייה עצמה התקינו בווארנה ממש. כלפי השלטונות הבולגריים לא היה שום סוד.

דויד בסן

אני לא זוכר שאכלנו מכל-טוב.

אחד המשותחים

דויד בסן פעם סחב נקניק. הדבר הפיקנטי היה שהוא סחב את הנקניק של משפחת אסיה.

דויד בסן

לא, זה לא יכול להיות, מכיוון שאני הייתי מכובאי ומהיום הראשון קיבלתי מזון של מלח. בערב, הייתי מביא אוכל ליוסקו וליוסף, והם תמיד אמרו לי "תביא למשפחה". (הכוונה הייתה למשפחה של אסיה).

ווידה

דויד, היתה פעם סחיבה, וזה היה נחמד מאוד.

דויד בסן

הסכיבה היתה אחרת. פיקוד האוניה אמר לנו לשמור על הביסקוויטים ועל הנקביקים ועל הכל. אז פתאום באו החבר'ה האלה, שנמצאים כיום בגלאון ורצו שניתן להם משהו מהמחסן. יוסף תפס אותם וכמעט זרק אותם למים.

אחד המשוחחים

אני יודע שדויד בסן סחב נקביק של מישהו והוא אירגן קומזיץ. העיקר, הוא הזמין לקומזיץ את האדם ממנו סחב את הנקביק. והאחרון אמר: "זה הנקביק שלי".

דויד בסן

זה יכול להיות. אני כבר לא זוכר את הפרט הזה. אנחנו התקרבנו לאנשי הצוות בגלל סיבה אחת - אם אתם זוכרים, היתה תקופה שהם רצו את התשלום בדולרים. שליחי ההגנה לקחו אותי הצידה ואמרו: "תעקוב אחריהם היטב, שלא יעשו חבלה כמכונות. אז אני, נוסף לזה שהייתי שופך כל היום פחם לתנור האוניה, הייתי צריך גם להסתובב בין אנשי הצוות, להשיג מה שהם עושים. כל הזמן הייתי רודף אחריהם, עד כדי כך שכבר היה לא נעים, כי הם התחילו לגרש אותי.

כ ל ב

אתם שילמתם משהו לעלייה הזאת ?

יחזקאל

וידאי, שילמנו הרבה כסף.

באוניה היה שפע של אוכל. כמון כן, הביאו בחשכון שבקוסטאנצה יעלו עוד 800 חלוצים - 650 מפולין מ'גורדוניה' ועוד 150 - מרומניה,

אתה צריך לדעת עוד משהו. כל העבודה שלך, דויד, ושל כמה חברים אחרים היתה למעשה הכשרה לקראת אותו הרגע שהם, השליחים, יהיו נאלצים לקפוץ לים כשהאוניה עדיין נמצאת מחוץ למים הטריטוריאליים, ולפי החוק הבריטי אם הם היו נתפסים במים הטריטוריאליים כשהם עוסקים בעלייה ב', הם היו צפויים לעונש מוות. לכן, אני חוזר: השליחים היו צריכים לקפוץ מהאוניה כשהיו 20 ק"מ מהחוף, אז האוניה הועברה לרשותנו הבלעדית.

מ ו י

אני מספר פה את ההרגשה שלי. ירדנו רק עם מכשיר-הקשר והגוויה של בחור מפולין, מ"גורדוניה". אנחנו ידענו את הגיאוגפריה של ארץ-ישראל כמעט בעל-פה. אני בכל-אופן ידעתי. ידענו שיפו זה על-יד תל-אביב ותל-אביב-צפונה מיפו. אנחנו חותרים ולי היונה ההרגשה, שבמקום לחתור ניצב לחוף, אנחנו חותרים במקביל לחוף. פתאום שמענו רעשים: הייתי בטוח שאלה ערבים. חשבתי שבמקום לרדת בתל-אביב אנחנו ירודים ביפו. מה התברר? כשהתרגלנו לחושך, ראינו שהמון אנשים נכנסו למים ובאים לקראתנו. הם היו מעל למותניים במים, תפסו את הסירה שלנו והתחילו לרקוד. (גם חניכין של בבי ובבי עצמו היו שם).

איך ומדוע ירדתם לבסוף בחוף תל-אביב

אני רוצה לספר פה משהו אישי. אנחנו הגענו עד שדרות קרן-קיימת. וויזיה נדבקה אלי. כשקפצנו למים היא כמעט הטביעה אותי. עד היום היא פוחדת מהים. הגענו לכית משותף בשדרות קרן-קיימת, לא רחוק מגן-החיות. מצלצלים. הגיעו מעפילים. זה היה ערב שבת. סגרו את הדלת. צילצלנו בדירה שנייה. משפחה אחרת יצאה: "אנחנו מוכנים לקבל רק את הבת". ואילו אנחנו רצינו להיות ביחד. היינו כידוע זוג. שוב "לא". עלינו לקומה ג'. היה לי מזל. משפחה שומרית. מי אתם חושבים שזה היה? מי שאחר-כך היה רב-אלוף חופי. היתה לו אחות בקיבוץ אילון; הוא נער בן 14 לכל היותר. לא היו לנו בכלל בגדים, רק מה שהיה עלינו, והיינו די מלוכלכים. אז הכניסו אותי לאמבטיה, ולאמבטיה לא הייתי רגיל, אחרי 40 יום להתרחץ, במים מתוקים, לא מי-ים.

אחד המשוחחים

קודם כל מילים מספר בקשר ל"דיורי" שהשליחים הציעו לנו. הם אמרו: "חבר'ה, לא תצטערו אם תחיו למעלה". אנחנו בהתחלה חשבנו שזה לא טוב, ביחוד בשעת סערה. התמזל מזלנו וכמעט שלא היו סערות למרות שהיה חודש אוגוסט. בדרך-כלל באוגוסט הים גועש. יום אחד הים היה קצת גבה-גלים, ישבנו על גג הטיפוף העליון והסתכלנו בנחת במים, מתאום נפל לים התרמיל של אחד הבחורים. זה היה בחור ששמו טרנטו, כיום חבר ברמת-השופט.

דויד בסן

הוא היה קמצן. עכשיו אני נזכר שממנו סחבתי את הנקניק. הזמנו אותו לקומזיץ. הוא היה בחור ששמר מאוד על החפצים שלו. ישן לא רחוק ממני וכל הזמן שכב על התרמיל שלו. כאמור, התרמיל התגלגל לאט-לאט וטראח נפל לים. - הבחור גם ורצה לקפוץ לים כדי להציל את התרמיל.

רעיה

במשך כל ההפלגה היו לנו כמה אפיזודות מאוד מרגשות, כגון המיפגש בלב-ים עם האובייה ידענו כי עוד אוביות כמו האובייה שלנו משוטטות בים. כשהאובייה שלנו היתה במצב מקביל לאובייה במרחק שמיעה אחת מהשנייה, התחלנו לשיר את "התקווה". נדמה לי, שאצלט היתה גם חצוצרה. זו היתה שירה מרגשת, אנחנו, 800 איש בלב-ים והם, קרוב לוודאי במיספר דומה, שרנו ובכינו.

אחד המשוחחים

גם שלחנו שליחים בשחייה. אחד קפץ מהאובייה שלנו ואחד - מהאובייה שלהם, והם נפגשו בלב-ים. לחצו ידיים ואחר-כך כל אחד חזר לאובייה שלו. זו היתה חוויה בלתי נשכחת. עכשיו חוויה אחרת. עד לפרוץ המלחמה, הכוונה היתה שאת האובייה שלנו לא מוסרים, לא ליוונים ולא לאנגלים. האובייה נועדה לחזור ולהביא עוד עולים. הואיל והיו בעיות כספיות עם הצוות היווני, שליחי ההגנה באובייה, ניהלו משא-ומתן עם חלק מהחבר'ה שלנו שישאר בתור מלחים. ההצעות היו בסן, מאיריקו ונדמה לי עוד מישהו. נדמה לי, שבסופו של דבר הם הסכימו.

דויד בסן

לא. אני לא הסכמתי.

אחד המשוחחים

בכל אופן, את ההכשרה הימית הם תחילו לקבל. אחד הופקד על ההגה, שני - ליד המכונות וכו'.

הקושי היה, שהם לא השיגו את הסירות.

בסוף, השיגו איזו סירה. זה היה כבר קרוב לחופי הארץ, החלטנו שתלך מהאנשים עולים על הסירה הזאת, מפליגים לארץ, מורידים את החבר'ה, חוזרים לאונייה ולוקחים משלוח אחר. ובכן, בהתאם לתוכנית הזו חלק מהחברים הועברו לסירה זו, אלא שפתאום הסירה התחילה לטבוע.

דויד בסן

קודם-כל, את הסירה הזאת סחבנו כמעט שבוע ימים מאחורי האונייה שלנו. כדי לקבל הכשרה אני ירדתי בה - וגם האח של אסיה. זו היתה סידת מנוע וגם סירת מיפרש. האח של אסיה לא הרגיש טוב בסירה. מזון היינו מקבלים מהאונייה רק פעם אחת ביום. היינו מקבלים כמה קונסרבטים או משהו אחר. אבל מה? היה לנו מזל. התרנגולות היו בורחות מהאונייה ואנחנו היינו תופשים אותן ומבשלים. כיוון שלא היו עצים בסירה, שברנו את התורן, דלתות ועוד. כבר לא נשאר שום-דבר בסירה הזאת חוץ מקליפה של סירה ותצץ כדי שיהיה קצת מישקל אלא שכנראה שלא הכניסו מספיק מישקל בעסק הזה. ב"נגלה" הראשונה לקחנו רק את החולים, אני מתניע את המוטור, ופתאום מבחין שהכל מתמלא מים. אז אני אומר: "רגע, אנחנו לא זזים". עשינו סיבוב "רכס" ואני אומר: "חבר'ה, אנחנו חוזרים לאונייה". אני הייתי הקפטן של חסירה הזאת, כי לא היה אף-אחד אחר חוץ ממני. כל האנשים היו עד הבירכיים במים.

בסירה היו דחוסים יותר ממאתיים איש. בקושי הצלחנו להיחלץ. כולנו היינו טובעים.

אחר-כך כשהגענו לביירות לקנות מזון וכו' וסוחרים או אנשי מימשל באו לאונייה וניהלו משא-ומתן, לאחר גמר העיסקה העמידו מישמר סביב לתא של הקפטן. במיקרה הייתי שם גם אני וראיתי כמות של זהב, חבר'ה, מימי לא ראיתי דבר כזה. שילמו להם בזהב בעד הכל, פחם, תרופות, מים וכל מיני דברים.

אהדי שגמרו את העיסקה, הם הודיעו לנו: "אתם תקבלו את הסחורה, אבל בתנאי שתקחו אתכם עוד 600 יהודים שנמצאים פה במחנה הסגר של פליטים. אנחנו היינו כבר יותר מ-800 איש.

לא היתה כל ברירה. אז בלילה, בלב-ים, העבירו אותם עם סירות. כשהם באו לאוניה, העלו את החלוצים למעלה והורידו את הצ'כים שבאו ממחנה פליטים והכניסו למטה, אנחנו ממש סגרנו אותם בבטן האוניה. אז לשני האקדחים המפורסמים שלנו היה תפקיד נכבד... בקיצור היו לנו צרות צרורות איתם. הם איימו שיחבלו באוניה. מה אומר לכם - היו בעיות חמורות איתם, כי הם רצו שהאוניה תגיע ישר לתל-אביב, כי כבירות הבטיחו להם סרטיפיקטים....

אחד המשוחחים

לא ברור דבר אחד. איפה ירו עליכם?

אחד המשוחחים

בפלמחים. משמר החופים גילה און האוניה, הם התקרבו אליה ורצו שהיא תעצר. האוניה הסתובבה במלוא הקיטור והתחילה להסתלק, ואז מסירת המשטרה ירו עלינו. כולם נשכבו על הסיפון, אבל שניים בהרגו.

דויד בטן

אני הייתי אז כתא למעלה, בדיוק ליד ההגה. ההגאי צעק עלי: "רד למטה ותכניס הרבה פחם. אז התחילו לירות. אני הכנסתי את הפחם ועליתי שוב למעלה, והם ממשיכים לירות. פתאום, מלכה לוי התחילה לצרוח: דם, דם... וקיבלה היסטריה. ראיתי שהיא עושה פניקה. לכן נתתי לה שתי סטירות-לחי, כאלה טובות, והיא השתקה. התברר שהיא באמת ראתה דם, כי אחד מהצ'כים בהרג.

אחד המשוחחים

היריות היו של הצבא הבריטי?

אחד המשוחחים

לא, ירו ממשמר החופים. היה מוסכם עם ההגנה, שישלמו למשמר-החופים כסף אם הם ירשו לנו לרדת כפלמחים. אבל התחשק כנראה לבריטים גם להרוויח את הכסף וגם לתפוס אותנו, מפני שאם תופסים מעפילים עבור כל מעפיל היו מקבלים כמה לירות. אחר-כך שליחי ההגנה סיפרו לנו זאת. זו היתה פשוט בגידה. למרות שירו עלינו, פתחנו ב"ספיד" וברחנו.

שלושה ימים הסתובבנו בים, במים האקס טריטוריאליים. ביום השלישי התנהגה החליטה שעלינו לרדת במקום שלא מתקבל על הדעת, בפלאז'ה של תל-אביב, מול מלון "דן".

ר ע י ה

לקהילה האשכנזית בסופיה היה אולם קטן ליד בית הכנסת, שבו היו נפגשים יהודים מארצות שונות - קצת מפולין, קצת מהונגריה והרבה מרומניה. היתה גם קבוצה גדולה של יהודי רוסיה שהיו מתבוללים ביותר. אבל חלק מהם שמר לפחות על חגי ישראל. הם גם לא היו ציונים. בבית דיברו רוסית ולא יידיש. הצעירים התביישו לדבר יידיש והמבוגרים איכשהו עוד זכרו.

היה בחור צעיר ושמו אמקו מרגולין. הוא היה בנו של מורה שנשלח מהארץ לבית-הספר העברי בסופיה. אמקו הקים ליד בית-הכנסת תנועה שקראו לה "הכרה". זאת היתה תנועה לא-פוליטית, שמטרתה לקרב את הנוער לציונות. תוך תקופה קצרה התקבצו שם נערים שלא ידעו מה זה ישראל ומה זה ציונות בכלל, והם נהפכו די מהר לציונים נלהבים. אסיה ואני היינו בראש הנלהבים. הכל היה טוב ויפה, עד שגמרו את בית-הספר התיכון. אז עמדה בפניהם בעיית העלייה, כלומר איך להגשים. לא היתה לנו כל דרך להגשים יעד זה, כי זאת היתה תנועה שלא היתה שייכת לאף אחד, היא גם לא היתה חלק של "החלוץ".

בחיפושים אחר דרך להגשמה היגענו לויצ'ו, לויצ'ו של הנשים המבוגרות. הן נתנו לנו עצה: אתם תארגנו בחורות שהן אינן שייכות לא "שומר הצעיר" ולא ל"בית"ר" ולא לכל תנועה אחרת, בקיצור תקימו ויצ'ו הצעירה ואנחנו נדאג לעלייתכם. אנחנו התארגנו באמת, ותוך תקופה קצרה הגענו למאה איש. את הפגישות שלנו קיימנו בבית-העם, ושם בפעם הראשונה ראינו את חברי "השומר-הצעיר".

אז עמדנו בפני בעייה נוספת, לא ידענו בכלל עברית, חיפשנו מורה ומצאנו את נני. הוא היה מורה שכיר בקבוצה העירונית. ככה היכרנו גם את ז'קו פרחי, לאט-לאט התקרבונו והחלטנו לעלות, אבל עוד לא ידענו בדיוק לאן ואל מי ללכת וחיכינו לסרטיפיקטים.

בינתיים, בשנת '39 ההורים קיבלו צו-גירוש מאחר וכולנו היינו נתינים זרים. תוך שבועיים היה צריך לחסל את העסקים ולצאת את בולגריה. עם הרבה מאוד כסף והרבה מאוד מאמצים ופרוטקציות השבועיים האלה נהפכו לחודש וחצי, אבל לא יותר מזה. זה הספיק, למשל, לאבי להעביר את העסק שלו לאחי ולמכור בחיפזון כל מה שהיה לנו. היינו בבולגריה כל הזמן רק פליטים. שרלו הסכים להכניס אותנו לרשימת החלוצים מעפילי "טייגר-היל".

למרות שהשתדלתי לשמור את העניין בסוד, היו כמה אנשים שידעו על הכוונה להתקין אוניית מעפילים, שכל נוסיעה יהיו חלוצים והם יפליגו מווארנה ומקוסטאנציה. קודם כל רצייתי להבטיח שהמשטרה תדע על על כוונה זאת, והיציאה מבולגריה תהיה בסדר מבחינתה. לשם כך קיבלתי מכתב משר הפנים הגנרל רוטה אל מפקד המשטרה בסופיה פולקובניק פאנטב, בהמלצה ברורה שלא יעשה קשיים. בעקבות המכתב ניפגשתי עם הקולונל פאנטב במישרדו והסברתי לו בקיצור את העניין. הפגישה עימו הייתה אומנם קרירה (הוא לא הזמין אותי פאילו לשבת), אבל החוצאה - מניחה את הדעת. העניין סודר.

את יתר הפרטים תשמעו מהחברים עצמם. רצוני לומר בקיצור כיצד הסכמתי ומדוע לקחתי באונייה זו דווקא את פאוול בריף ומשפחתו (הוריה של אסיה ואחיה). וזה הסיפור: המישפחה הזאת של ציונים וותיקים נישאה ללא דרכונים והיתה נאלצת לעזוב מייד את בולגריה, שאם לא כן נישקפה להם סכנה גדולה. השלטונות הבולגריים באותה תקופה היו מגרשים אנשים כאלה ללא רחמים ומשאירים אותם "בין הקווים" - על גבול בולגריה וטורקיה. בקיצור - הגורל הצפוי להם היה: מוות בין הגבולות.

על כן, לאחר היסוסים רבים והתנגדות מצדדים שונים החלטתי לצרפם לחלוצים שהיו צריכים לעלות ב"טייגר-היל" - למרות ההוראות המפורשות של מוסדות "עלייה ב". הודעתי זאת למשפחת בריף והם טמחו מאוד. לפני עלותם לאונייה ביקש האב פאוול בריף לראותני ולהודות לי. בפגישתנו בגן העיר שלייד הנמל, תוך שיחה נירגשת וחיבוק, מת האיש מהתקף לב על כתפי.

לאחר הפלגת "טייגר-היל" נסעתי לז'נבה לקונגרס הציוני האחרון לפני מלחמת העולם השנייה, שם בישר לי ידיד וותיק: "שרלו, בארץ תעמוד למישפט חברים כי פעלת בניגוד להוראות המוסדות".

מורצ'ו

אני זוכר שנסעתי לווארנה כדי לעלות לאונייה. שם אומרים לי: הממשלה החליטה לבטל אח כל העיסקה. אתם יכולים לתאר לעצמכם, מה היתה ההרגשה של אלה שהגיעו לווארנה היו צריכים לעלות. החלטנו להתקשר עם קונפיינו ולנסות להגיע ארצה באונייה בלתי-לגאלית. זה לא היה כל-כך פשוט, מפני שהיו הרבה מאוד אנשים שרצו לנסוע. קונפיינו קיבל את פנייתנו, וזאת בסכום שהיה נהוג באוניות הקודמות שלו. במשך כל ההפלגה - סערה

ב-26 לדצמבר '39 עלינו על האונייה. היא היתה בת 300 טון, ומאחוריה היתה קשורה ספינה קטנה. חלק מהאנשים עלו לאונייה, וכמאה עברו לספינה. התנאים היו קשים. למחורת יצאנו לדרך. במשך שבועיים היתה סערה. רצינו להמשיך, למרות שהסערה היתה כה חזקה, שהגלים היו עוברים את הסיפון ובכנסים פנימה.

בבטן הספינה היה מנוע, אבל הוא היה חלש מאוד. אי-אפשר היה עם מנוע כזה לעשות את הדרך בחורף. מה יקרה אם האונייה תטבע? כל הזמן עמד מישהו בראש הספינה, במקום שהחבל היה קשור לאונייה, עם גרזן וסכין חד ביד - במיקרה והיה קורה משהו הוא צריך היה, לחתוך את החבל.

מרבית האנשים לא אכלו אפילו, הם פשוט הקיאו כל המזון. היו רק מועטים וביניהם אני - שלא קיבלו מחלת-ים. הם פשוט עמדו רב הזמן בחוץ. אומנם הגלים היו גבוהים, וגם היינו נירטבים מהגשם, אבל היה לנו יתרון עצום אחד לעומת אלה שהיו בפנים: אפשר היה לנשום.

באונייה הקברניט היה רוסי, ואצלנו היו שניים: בדמה לי אחד בולגרי ואחד רוסי. זה הכל.

אני לא יודע איך היה קודם, אבל בפעם הזאת הקברניט לא רצה להתקרב לארץ בכלל. השיטה היתה פשוטה, כשמחקרבים לחופי הארץ, מפרקים כל מה שניתן לפירוק מהסיפון ומבטן הספינה, מעלים אח כל הנוסעים מהאונייה לסיפון ול-10 הסירות שהיו קשורות אחרי הספינה. אז מראים לנו את האורות של חיפה ו"שלום" עלינו.

במרחק של 15 או 16 שעות הפלגה מחיפה עשינו בדיוק את כל התרגיל הזה. האונייה הסתלקה אחר-כך עם כל הצוות שלה, וזאנחנו היינו צריכים להגיע לחיפה בכוחות עצמנו. תארו לעצמכם 500 איש על ספינונת קטנה ועוד 10 סירות. הצפיפות היתה כזאת, שלא נותר מקום אפילו למחט. עמדנו למטה, פשוט אחד על-יד השני, אי אפשר היה לקבל ארוחות ואפילו לא לדבר, ולא....

בדרך כחלק מהסירות התחילו לחדור מים, החבר'ה עבדו כמו משוגעים כדי להוציא את המים. סוף-סוף הגענו לחוף בת-גלים. הספינה עלתה על שרטון. נדמה לי ששתי סירות התפרקו, והחבר'ה התחילו לשחות לחוף. האנגלים מיד הבחינו בנו ותפסו אותנו. כעבור כמה שעות... העלו אותנו על אוטובוסים וישר לעתלית. אנחנו היינו הקבוצה שחנכה את עתלית. במשך שהותנו בעתלית באו אוביות בוספות, ביניהן אובייה מצ'כיה עם אנשי קיבוץ "העוגן". כעבור 40 יום הגענו לתל-אביב ואחר כך - לקיבוץ גן-שמואל.

יעקב ב'

בעיירה שלנו אני הייתי חבר יחידי ב"השומר הצעיר". איכשהו הגיעה לאוזני השמועה שמארגנים איזו אובייה. הגעתי לווארנה בינואר או בפברואר 1940. היתה כבר מלחמה, אך עוד לא בבולגריה. לאחר כמה ימים ניפגשתי עם קונפינו הידוע, והוא אמר לי: צריכים לחכות, צריכים לחכות. בינתיים נודע לי, שבבית-העם מרוכזים כל הנתינים הזרים, כ-200 איש.

אמרתי לעצמי: גם אני ניכנס כאן; לי כבר היה דרכון. נשארנו תקועים באולם הגדול של בית-העם. ישבנו וחיכינו כמה חודשים עד שקנו את האובייה. אז אמרו לנו, שעלינו להתקין אותה להפלגה. זאת היתה איזו ספינה שהובילה פחם מווארנה לכורגאס, או מבורגאס לווארנה.

לספינה זו היה גם קפטן, קפיטן רוסי. הוא רצה, שכמה בחורים מאיתנו, ישארו אתו. לפיכך, ארבעה או חמישה בחורים עברנו לגור בספינה ולדאוג לכל הסידורים. לספינה היה גם מנוע, אך הוא לא היה במצב תקין. אז הקפטן אמר: "אנחנו צריכים לדאוג גם למיפרשים, והוא לימד אותנו איך להרים את המיפרשים וכיצד לסובב אותם לפי הרוחות.

זה נימשך כמה חודשים, עד שהכל היה מוכן. לילה אחד הוחלט שאנחנו מפליגים.

כ ל ב

למי היתה שייכת האובייה הזאת?

יעקב ב'

לקונפנינו. איתו עלו על הסיפון גם כל הבתינים הזרים. כל הצוות היה מורכב משלושה אנשים. הקפיטן הרוסי ועוד שני ימאים בולגריים. אנחנו, קומץ הבחורים הצעירים, היינו צריכים לעבוד על הסיפון, עם המיפרשים. ב-13 ביוני התניעו את המנוע ושלום לכולגריה. לא עברה שעה - טראח המנוע הפסיק לעבוד. אז התחלנו עם המיפרשים, צריך היה להגיע לבורגאז. למחרת הגענו לבורגאז, נכנסנו לנמל עם מיפרשים וכמובן, המשטרה כבר חיכתה לנו: "אוי-ואבוי לכם, אתם לא יורדים!" רצינו לרדת כדי לתקן את המנוע. "לא מתקנים, לא שום דבר". קשרו אותנו לספינה "דקובסקי" והוציאו אותנו לגבול הבינלאומי בין תורקיה לכולגריה. אז התחלנו שוב במיפרשים. היו לנו ניירות של פרגוואי. היה לנו גם דגל פרגוואי, אך התברר לנו שלפגוואי אין נמל, אז מייד החלפנו את הדגל לאורגוואי.

כ ל ב

איך ידעתם איך נראה דגל אורגוואי ?

יעקב ב'

לקפיטן היה ספר עם כל הדגלים. איך שהוא הגענו לקושטא, גם שם לא רצו לתקן את המנוע. המשכנו עד לאיזו עיירה קטנה וביקשנו מהם מים ומזון. מים - באיזו צורה? התורכים מילאו סירה עם מים, והם בפנים בפנים. עם הדגלים שלהם, אנחנו פשוט היינו צריכים למלא את הכדים במים האלה.

כ ל ב

את המנוע תיקנו?

לא. לא תיקנו. אמרנו לעצמנו: אנחנו ממשיכים במיפרשים ליוון. היגענו לאיזה אי בשם סיגאדי, נכנסנו לנמל ושם נתנו לנו להישאר. כינתיים שיגרנו משלחת לסלוניקי ובספינה אספנו כל דבר בעל ערך, מטבעות, תכשיטים וכו'. למחורת באו כמה יוונים, תיקנו את המנוע והביאו קצת פרודוקטים. המנוע סוף-סוף תוקן. יצאנו מהנמל וטראח - המנוע שוב לא רצה לעבוד. אבל עם המיפרשים היסודרנו טוב מאוד. מבולגריה עד הארץ הגענו ב-34 ימים. אבל סמוך לחופי הארץ אונייה אנגלית תפסה אותנו. מיד לקחו אותנו לעתלית, שם נישארו כשישה חודשים.

האונייה הראשונה - "רודניציאר"

מלוונה

אני עליתי עם האונייה הראשונה של קובפילנו - "רודניציאר". אף אחד עוד לא ידע מה זה. אנחנו מבולגריה לא היינו רבים. מ'השומר-הצעיר" היינו ארבעה חברים. זה היה - ב-39'. היינו בים חודש ימים. יצאנו באפריל, הגענו במאי. על ההפלגה אני לא יכולה לספר הרבה, כי הייתי כל הזמן במיטה. היו ימים שאפילו הייתי ללא הכרה. כשהים היה שקט, הרגשתי יותר טוב, אבל כשהים היה סוער, ביקשתי את נפשי למות, כמו שאומרים.

כלב

העלייה הזו אורגנה על-ידי התנועה?

לא. ידעו עליה רק מ'הציונים-הכלליים". באונייה היתה אווירת נהדרת, מפני שהיו הרבה מאוד חלוצים מהונגריה ורובם דיברו עברית. עד היום יש לי קשרים עם חלק מהם. העיקר, אף אחד לא ידע לתת תשובה לשאלה ששאלנו: מתי אנחנו מגיעים. עד שלילה אחד אומרים לנו: הכינו את התרמילים, אנחנו מגיעים. התכוננו לעלות לסירות ופחאום בוס, הספינה נתקעה בחולות. היינו צריכים להגיע לחיפה ו... הגענו לעזה. ירדנו לחוף, היה שקט, חשבנו שהכל בסדר והינה לפתע התעופפו ראקטות. הפחד היה גדול! הערכים רצו קודם-כל לתת לנו לרדת. כשכולם ירדו, התחילו בפנטזיה עם ראקטות מכל עבר. אנחנו לא ידענו שאלה ראקטות. חשבנו שיורים עלינו. ככה נשארנו בחולות עד אור הבוקר. בשעות הבוקר משאיות והעמיסו אח כולנו עליהן.

כלב

מה קרה עם האונייה?

מלוינה

היא חזרה.

אחד המשוחזרים

אבל הרי היא עלתה על שירטון.

מלוינה

לא על שירטון. היא רק ניתקעה בחולות והיסתלקה. זאת היתה האונייה הראשונה מבולגריה מסוג זה, והאנגלים עוד לא החרומו אוניות. אני לא אשכח מה שעוד עבר עלינו, המשאיות שבהן העמיסו אותנו עוברות את עזה, וילדים ערבים רצים אחרינו וזורקים עלינו אבנים. המשאיות היו פתוחות, ואנחנו - בעמידה. הם זורקים עלינו אבנים, ואנחנו כמו טמבלים עוד לא תופסים מה הולך פה, מי זה - ומה זה.

בסופו של דבר הכיאו אותנו למחנה עולים בחיפה. אני אישית הייתי שם בסך-הכל שעתיים, כיוון שאח של אבי שהתגורר בחיפה, בא למחנה העולים ואיכשהו עלה בידו להוציא אותי משם. כל יתר האנשים שוחררו מהמחנה כעבור ארבעה ימים. כאמור, זאת היתה העלייה הראשונה שהגיעה בצורה כזאת, וכנראה הממשל הבריטי עדיין לא הספיק להתארגן. בוודאי שהורידו סרטיפיקטים מהחשבון הכללי, אבל זה הלך מהר מאוד. אני חושבת שהיינו 300-400 איש, מרביתם - אנשים צעירים.

ב ב י

כשאתם הפלגתם ב"טייגר-היל" אני החלטתי ללכת לצבא, כי לא רציתי להעמיד את הורי במצב קשה. זה יכול היה להטיל עליהם כל מיני קנסות. בינתיים הייתי כל הזמן בקשר עם שרלו והעבודה ב"החלוץ".

עלייה באוניית נוסעים

לאחר הפלגתם הגיעו לבולגריה שני סרטיפיקטים. ואז שרלו, שהיה אז בבולגריה, החליט להועיד אותם האחד לנחומי והשני - לי. הוא הלך להורי ושיכנע אותם שהמצב נעשה יותר ויותר חמור.

אני יצאתי את בולגריה יום לפני הפלישה לפולין, ב-31 לאוגוסט 1939. כשנסעתי לאתונה היה יום ההפצה של וורשה. לי היה כרטיס עם האונייה הרומנית "בסארביה"! היו שתי אוניות כאלה בנות 10 אלפים טון כל אחת, "טרנסילבניה" ו"בסארביה"! "בסארביה" הייתה אונייה טובה, כי זאת הייתה אוניית נוסעים. יומיים הסתובבתי באונייה. בערב השלישי אני מסתובב על הסיפון ושומע אנשים מדברים עברית. אורו עיני.

כ ל ב

באיזה נמל עלית?

ב ב י

בפיראוס. התברר שאלה היו אנשי "השומר". שם פגשתי את יעקב שוצברג. הם היו ישראלים שנסעו לביקור הורים בפולין, לא לשליחות. כעבור ארבעה ימים הגענו ארצה, ב-5 בספטמבר. נסעתי ישר למעברות, לאחר יום אחד של ביקור אצל מישפחת הורי.

כ ל ב

אני יצאתי את בולגריה הכי מאוחר, ב-1941, שבוע ימים אחרי שהגרמנים ניכנסו לבולגריה.

ז' ק ו י ר ו ן

איך נתנו לכם לצאת?

במיקרה, אחרינו סגרו את הגבולות. אני זוכר, הסתובבנו בעיר עם הסרטיפיקטים, וראינו את הגרמנים מתבצרים בכל מיני מקומות, אפילו בכית-הספר העברי. אנחנו עוד לא ידענו מה קורה ליהדות. וזה היה כבר כמעט אמצע המלחמה.

בינתיים התקבלו כמה סרטיפיקטים. אני לא יודע מי עוד היה איתנו, אבל היתה עליית-נוער, שנתנו להם לצאת. אני הייתי הנוסע המבוגר ביותר. יצאנו ברכבת עד קושטא, שבה חיכינו שבוע ימים. לא היה לנו כסף זר, אך למזלנו הסוכנות טיפלה בנו במקום. איכשהו היגענו לארץ באמצעות הסוכנות. עלינו לרכבת ועברנו את כל סוריה עד ביירות. משם נסענו במונית לחיפה. על הגבול האנגלים קצת חקרו אותנו - מה נשמע וכו', אבל שום דבר מיוחד. דבר אחד פיקנטי נשתמר בזכרוני, אינני יודע למה אבל אמרו לנו לקחת הרבה שוקולד לצורכי מעבר הגבול. כל אחד סחב איתו כמה חבילות שוקולד, בלוקים של שוקולד. נוסף לזה היו לנו גם שוקולדים לשילשול. אנחנו מגיעים לראש-הניקרה, והערכי הבודק במכס רואה המון שוקולד. הוא התחיל לבקש שוקולד, שוקולד. נתנו לו את השוקולד לשילשול.

בחיפה חיכיתי יום-יומיים. שם היה מחנה עלייה בבת-גלים. הגיע מישהו מ"השומר-הצעיר". נתן לי כמה גרושים - שיהיה לי כדיוק לצורכי הנסיעה עד ראשון לציון. אמרתי: אני רוצה להגיע לחברים שלי. איפה הם? - כראשון. אני כבר בתל-אביב, אם אתם זוכרים, התחנה של "אגד" היתה בשדרות רוטשילד. "דרום-יהודה" היה במקום אחר. לאן הולכים עכשיו? - אינני יודע. לראשון הגעתי כבר בערב. אני יורד. איפה קיבוץ ג'י? אומרים לי: הנה, פה קרוב. תלך ברגל, תשמע קולות אז תיכנס. (זה קיבוץ ג').

אני זוכר שהיתה לי התחרות... עם מאיר יערי. רצו שבאותו ערב או יום למחרת אספר על בולגריה. למזלי, מאיר יערי דיבר באותו ערב, וכל העסק איתי התבטל.

ע ל ז

כל המדריכים הגדולים של "השומר-הצעיר" בסעו לארץ. המועטים שנשארו פעלו במסגרת ספריה להחלפת ספרים. למעשה "השומר-הצעיר" עבר למחתרת: זאת היתה אומנם ספריה ל"החלפת ספרים", אך אלה היו פעולות של הנוער הקומוניסטי. גם חברי "השומר-הצעיר" עברו ברובם אליהם במשך הזמן. מעטים מאד, בודדים, נישארו ציונים. כל הפעולה נעשתה במסווה של שיעורים בעברית. היתה עוד פעולה מאוד חשובה: עבודה סוציאלית, עזרנו לרופאים, עבדנו עם קבוצת סטודנטים לרפואה. עשינו פעולה יוצאת-מן-הכלל; העסקנו את הילדים במשך היום. אחר-כך, אם היה צורך בטיפול רפואי, הסטודנטים עשו זאת.

ר ע י ה

היה כבר משטר פאשיסטי?

ע ל ז

משטר פאשיסטי ממש. הגרמנים היו. אבל להבדיל מארצות אחרות, בבולגריה השלטון נשאר בידי הבולגרים, וזה הדבר שהציל אותנו בסופו של עניין. למרות כל ההגבלות והאיסורים. אני זוכרת שהיו כמה הפגנות גדולות, כשנתנו לנו את המגן-דוד הצהוב. היתה אז הפגנה גדולה בסופיה. גם בולגרים השתתפו בה. כאשר החליטו להרחיק אותנו מסופיה ולפזר אותנו בערי השדה, היתה עוד תהלוכה גדולה, שבראשה הלך הרב דויד דניאל. הוא הגיע עד לארמון המלך. בכלל, היתה תמיכה ואהדה רבה אלינו מצד כמה חוגים בולגריים.

ח י ל מ ב מ י ש ט ר פ א ש י ס ט י

אחר-כך בא הגירוש מסופיה. כולנו התפזרנו, הבחורים הצעירים בשלחו למחנות-עבודה, ואילו אנחנו ביטלחנו לכפר גדול אחד. שם עבדו בשדות ובכרמים. מכרו גם קצת דברים מהבית, וחכשיטים.

יצאנו מסופיה כמעט בלי כלום. הירשו לנו לקחת איתנו רק מעט בגדים. בפרדינאנד התארגנו בחוגים שהיו משותפים לנוער הציוני ולנוער היהודי. היו לנו הרבה מיפגשים ודיונים משותפים. לא פעם יצאנו לרחוב גם בשעות שאסור היה לצאת. לכאורה מותר היה לעזוב את הבית רק שתיים ביום. כל יתר הזמן היינו צריכים להיות, כאמור, בבית.

התאכסנו בבתי האיכרים הבולגריים. לכל משפחה היה בדרך כלל חדר אחד, שבו כולם אכלו וישנו. רק הגברים הצעירים לא נישארו בבית. המבוגרים - כן. בפרדינאנד התארגנו במהרה. היה אפילו בית-ספר עברי, ואני הייתי במשך שנה מורה לעברית. היתה לנו גם מקהלה ששרה בבית-הכנסת. בקיצור, השתדלנו בכל מיני צורות להחזיק את המורל, כמו שאומרים. כרגיל היינו מתכנסים בבית-הכנסת כדי להתעודד קצת.

מאוחר יותר המצב נעשה חמור יותר. היה זמן שריכזו (בפלוסבדיב, נידמה לי) מיספר יהודים בבית-הספר. זה צריך היה להיות המישלוח הראשון לפולין. למעשה חלק מיהדות יוון עבר את בולגריה בדרך לפולין, על כן ידענו מה קורה. היו לנו ביניהם גם קרובי משפחה. אנחנו קיבלנו מהם מיכתב, שבו הם ביקשו מאיתנו לנסות להציל לפחות אחד מהילדים שלהם. אבל זה היה בלתי-אפשרי, כי מישמרות השמירה סביבם היו מהודקות מאוד.

הנסיון לארגן מישלוח ראשון של יהודי בולגריה לפולין עורר תנועה גדולה נגד, מצד הבולגרים עצמם: איש מיהדות בולגריה לא יישלח למשרפות בפולין, אמרו. הבולגרים איימו במרד, הגרמנים והשותפים הבולגרים שלהם נירתעו וכעבור יומיים שיחררו את כל היהודים,

כשהרוסים הגיעו לבולגריה

לאחר השיחרור, אחרי שהרוסים הגיעו לבולגריה, חזרנו לסופיה. בספטמבר 1944 המלחמה ניגמרה, אם כי באירופה עדיין לא. אפילו צבא בולגרי היה ביוגוסלביה... בסוף 1944 הגיעו אלינו מארץ-ישראל שלושה שליחים ביניהם ספי מקיבוץ יקום, אהרון בן-יוסף ווניה פומרנץ (כיום הוא פרופסור בבאר-שבע). הם התחילו לארגן את הנוער הציוני מחדש. החלטנו להקים תנועת "החלוץ" אחידה, היא החזיקה מעמד עד העלייה שלנו, אחר-כך הם התפלגו.

זאת היתה תקופה מעניינת. היינו גם בהכשרות חקלאיות בערי השדה כהכנה לקראת העלייה. בתחילה היינו די מיואשים והתחלנו לחפש דרכים לעלייה בלתי-ליגאלית, דרך יוגוסלביה. בינתיים הגיעה ידיעה מהארץ, כי שלחו לנו אלף סרטיפיקטים. מהאלף הגיעו רק מאה, ואנחנו יצאנו עם הקבוצה הראשונה. הגענו לקושטא. ההתרשמות הראשונה היתה - לאחר שבאנו מבולגריה שלא היה בה לא מזון ולא בגדים - שפע רב בחנויות ובחלונות הראווה, כי הטורקים לא לחמו ושמרו על ניטראליות. עברנו את כל טורקיה ברכבת ופחדנו מהחיילים הטורקים פחד מוות. היו משמרות על-יד הדלתות והחלונות. פעם גם ניסו להתנפל על אחת הבחורות. זה היה מאוד לא נעים.

בגבול, הסורים עצרו אותנו והחליטו שאין מעבר לארץ-ישראל. חזרנו ברכבת לאיסטנבול. חיכינו שם עוד שבוע ואחר כך עלינו לישראל באונייה טורקית. כשהגענו לארץ כבר חיכו לנו: הן זאת היתה העלייה הראשונה מבולגריה אחרי המלחמה. מראשון לציון באו לקבל אותנו רעה, ז'קו פ. ומנדיל. החברים שלנו התחננו שנישאר לילה אחד בחיפה ואז נחליט לאן ללכת, והם, השליחיים, לא נתנו לנו מנוח: אתן באות איתנו עוד הלילה. וכך אומנם זה היה.

ל ו ר ה

הביקוש גדול והספינות מעטות, ולסוחרים הנשמות העסקים פורחים. לתנועה יש גם בשנה זו מחנה קיץ, האחרון בתקופת המלחמה. בדצמבר 1940 מתנפצת הספינה "סאלוואדור" ("המושיעה") מול חופי תורכיה. ניספים 327 איש, נשים וילדים ביניהם כ-50 חברי חנועות-נוער. הניצולים, 129 במספר מוחזרים לבולגריה מהם שוב מתארגנים לעלייה, ביניהם גם חברינו. אחרי מאמצים, בסוף פברואר 1941 הם עולים. כעין טריקת דלת, שערי העלייה כלומר, היציאה מבולגריה נסגרים הרמטית אחריהם.

ב-1 במרץ ניכנס הצבא הגרמני לבולגריה. חלק גדול ממנו היה כבר מזמן בינינו בלבוש אזרחי... איש לא חולם כבר על עליה. מכאן ואילך החישוק מתהדק כל יום סביב חיי היהודים. באותה שנה מתקיימת הכשרה חקלאית בבית-הספר החקלאי בווידין. בסוף השנה ניפרדים מהקן השכור, ומעט הרכוש שהיה ברשות ההנהגה הראשית - נימכר. הדברים הולכים מדחי אל דחי. מתחיל הקשר של כמה חברי תנועה עם הנוער הקומוניסטי. האחרונים מפעילים לחץ על חברינו, כדי שיצטרפו לשורותיהם למאבק נגד הפאשיזם. בפגישה הראשונה איתם הדברים היו כלליים, ולמראית עין הכל הלך למישרין. בפגישה השנייה ההבדלים צפו והתחדדו, ואז החלטנו להפסיק כל מגע. אבל הם החליטו לנקום בתנועה כמה שיותר. רבים עברו לשורותיהם, בעיקר הצעירים. מחוסרי נסיון - הם ניתפסו בהתחלה ונשלחו לבתי הכלא.

בינואר 1942 מקיימים את מועצת התנועה. שורותינו התדלדלו, נישארנו מעטים ודווקא מהשיכבה הבוגרת. היו שאמרו: צריך להיות ריאליים, הסכנה הממשית - הפאשיזם. ולכן קודם-כל יש להלחם נגדו. כעת אין הצדקה לקיום התנועה. ויש ששאלו, אומנם נכון, אבל מה יהיה בבוא המיפנה - מאיזה הריסות נקים את התנועה, אם כעת לא נחזיק מעמד? התנועה קטנה מאוד, הפעילות הצטמצמה, נישאר קומץ חברים שלא הסכים לטמיעה מוחלטת בתוך שורות הנוער הקומוניסטי בבולגריה.

השנה היא 1942. כל הצעירים שבגיל הגיוס נישלחים למחנות עבודה במשך 10 חודשים, עד השלגים הראשונים. המלחמה נגד המחתרת והפרטיזנים מחריפה. בין הקורבנות גם נוער יהודי. חגורת החנק מתהדקת סביבנו. כל יום מביא איתו חוק חדש נגד היהודים. השיא היה מחנות ריכוז, ענידת מגן-דויד צהוב, ועוצר בית למשך 22 שעות ביממה.

הנוער היהודי מתכנס בבית-הספר העברי. זה עוד היה מותר. חלקו הפכו לבית-סוהר. היינו מתכנסים בחלק הישן, בפרוזדור הארוך. המסגרות התנועתיות נעלמו - נוער יהודי לומר עברית ושומע הרצאות על נושאים יהודיים וגם כלליים. יש קשר עם קושטא - פועלים להשיג סרטיפיקטים לפי רשימות ששלחנו. 1943 - השנה השחורה מכולן. ריחוות שמעות ממושכות ועקשניות על גירוש מעבר לגבול, למחנות תשמדה. הגירוש מתבצע ראשית בתוך בולגריה, היהודים פוזרו מהערים הגדולות לכל פינות הארץ. הם מיסתגלים למצב החדש, אומנם במצוקה אבל ברגיעה יחסית. כל הגברים עדיין במחנות עבודה. יש קשר בין חברי התנועה. גם הקשר שנתק עם הפעילים בקושטא חודש. יש התכתבות עם כמה מהפעילים בוועד ההצלה. אני מקבלת עיתונים וחומר עיוני - כרוז מנשה שרת, חוברת של בן-גוריון, ספר שירים מאותה תקופה, ידיעות ראשונות על השואה. באמצעות איש גסטפו אני מקבלת סכום כסף ניכר לעזרת החברים ולעלייה, אני מביאה את כל המידע שברשותי לידיעת החברים. בעזרת וועד ההצלה מתארגנת קבוצה של עליית הנוער. וב-1944 הם יוצאים בסרטיפיקטים ברשימות החדשות דואגים גם לבוגרים שבינינו. לגבי בולגריה המלחמה הולכת ומסתיימת... הממשלה נופלת. הרוסים בפתח... מבטלים את העוצר ליהודים וגם את נשיאת התלאי הצהוב.

אור בקצה המינהרה

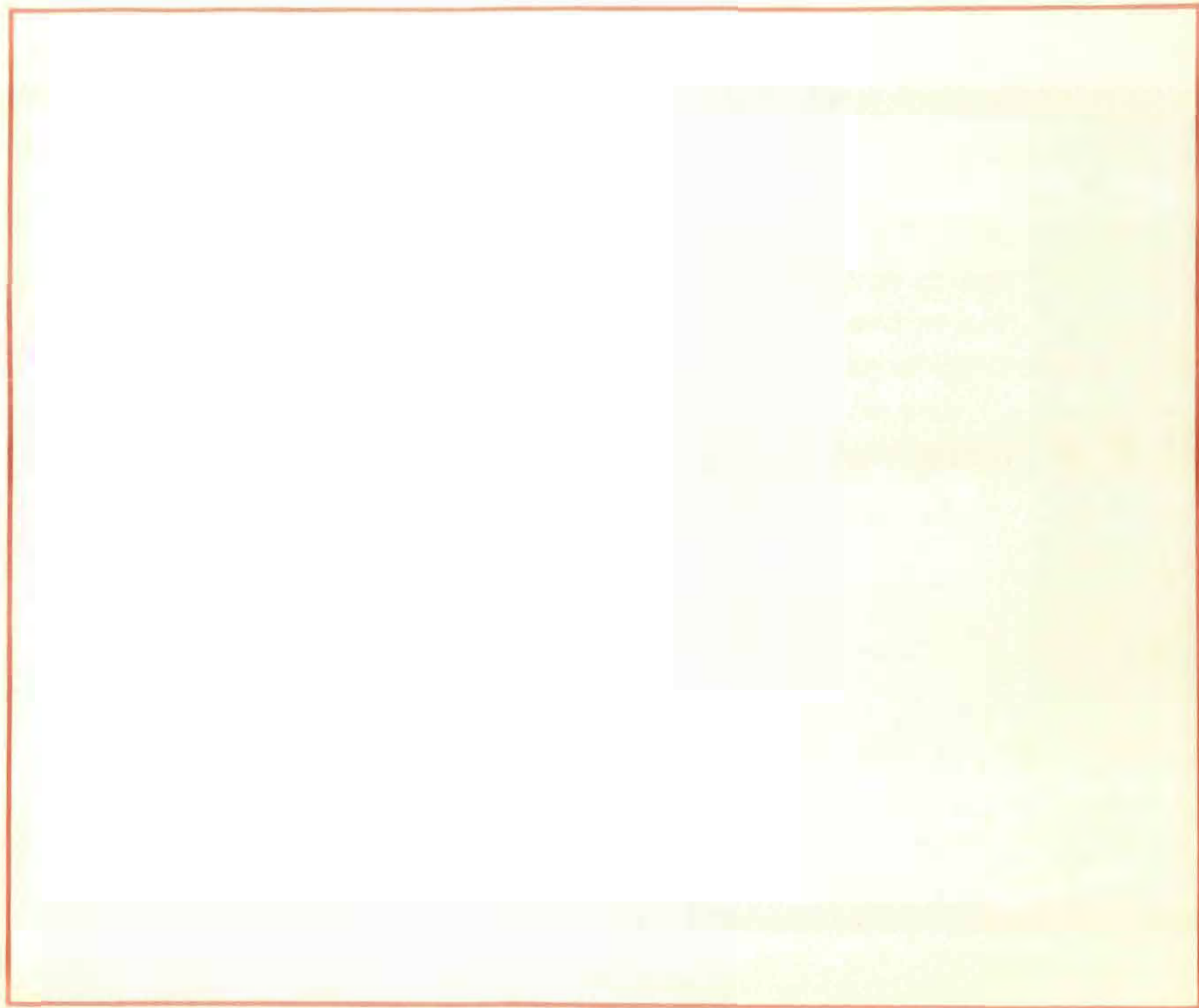
בספטמבר 1944 הרוסים נכנסים לבולגריה. השליחים הראשונים באים מקושטא ומהארץ. סוף הגירוש - חזרה לבתים ההרוסים או התפוסים. הכל מתחיל מבראשית: מקימים את "החלוץ". בדצמבר 1944 מגיע לבולגריה בן-גוריון. מקבלים אותו כראש ממשלה. אומנם סוף אותו ביקור לא היה בראשיתו. העלייה התחילה, אבל שערי הארץ בסגור. איש לא יודע למה ולכמה זמן, אנו כבר בעלי נסיון... אני משאירה בבולגריה את הדרכון שלי, את כל וויזות המעבר ואת הסרטיפיקטים. אני עוברת את הגבול בשם בדוי ומצטרפת לקבוצות פליטים.

בשנת 1943 ו-1944 היו השנים הקשות ביותר. בשבילי הן היו מלאי חרדה ופחד, וגם סכנה ממשית! אבל היו השנים המעניינות ביותר ומלאות מתח.

לשנים האלה היה הקשר עם קושטא קרן אור ועידוד ותקווה, הן היו בבחינת ראיית האור בקצה המנהרה!

יוסף בן בשט
היים דזיברי
שמואל (גושו) גולדשטיין
לזר ניביו
לורה קונפיו

חברים שחיו, חלמו ולחמו איחנו.
הם הלכו לעולמם ללא עת.

בהכשרה - במשקים הממשלתיים.
עבודת מכונות ועמל כפיים.

במושבת קיץ

גורן - לא חייל רוסי אלא -
חייל בולגרי

שנוי מיקצועות: בהכשרה-עגלובית,
בקיבוץ - פיזיאטרפליסטית.

"טייגר-היל" הריקה מעולים והעזובה-
בחוף תל-אביב

קיבוץ "ג" פעם -
בגבולות ובמלמת השחרור.

חצור היום - בתעשלה,
בחקלאות ובטיולים

תרבות רוח ותרבות גוף -
המועדון לחברים ואולם הספורט

